

Høringsnotat

Lovavdelingen

Januar 2007

Snr. 200405522 EP

HØRINGSNOTAT – FORSLAG OM ENDRINGER I ARVELOVEN – RETT TIL ARV OG USKIFTE FOR SAMBOERE

Innhold

1.	Hovedinnhold	3
2.	Bakgrunn	3
2.1	Innledning.....	3
2.2	Eldre utredninger og husstandsfellesskapsloven	4
2.3	NOU 1999: 25 Samboerne og samfunnet (Samboerutvalget)	4
2.4	St.meld. nr. 29 (2002-2003) Om familien – forpliktende samliv og foreldreskap. Behandlingen i Stortinget.....	5
2.5	Skiftelovutvalget.....	5
3.	Litt om forekomsten av samboere i ulike alderssegmenter	6
3.1	Innledning.....	6
3.2	Statistikkgrunnlaget	6
3.3	Forekomsten av samboere generelt	6
3.4	Nærmere om eldre samboere	7
4.	Kort om gjeldende rett.....	8
5.	Rettsstillingen ellers i Norden	8
5.1	Dansk rett	8
5.2	Svensk rett.....	9
5.3	Finsk rett.....	10
6.	Arverettslige hensyn. Generelt om lovregulering	10
6.1	Utviklingen av rettigheter for gjenlevende ektefeller	10
6.2	Utviklingen i samboeres rettsstilling – ønsket om å likestille ektefeller og samboere.....	11
6.3	Utfordringer knytter til reguleringen av gjenlevende samboeres stilling	12
7.	Samboerbegrepet.....	13
7.1	Innledning.....	13
7.2	Samboerbegrepet i lovgivningen	13
7.3	Samboerutvalgets forslag, høringen og stortingsmeldingen	15
7.4	Departementets forslag.....	17
7.5	Forslag om endring av samboerdefinisjonen i tvangsfullbyrdelsesloven.....	18

7.6	Forslag om endring av samboerdefinisjonen i forskrift om standardisert erstatning etter lov om yrkesskadeforsikring	19
8.	Rett til arv etter loven.....	20
8.1	Gjeldende rett.....	20
8.2	Samboerutvalgets forslag, høringen og stortingsmeldingen	20
8.3	Departementets forslag.....	21
9.	Rett til å sitte i uskifte	23
9.1	Gjeldende rett.....	23
9.2	Samboerutvalgets forslag, høringen og stortingsmeldingen	24
9.3	Departementets forslag.....	27
9.3.1	Vilkår for rett til å sitte i uskifte	27
9.3.2	Omfanget av uskifteboet – felles bolig og innbo	27
9.3.3	Testasjonsfrihet	29
9.3.4	Et valg mellom arv og uskifte.....	30
9.3.5	Uskifteboet.....	30
9.3.6	Plikt til å skifte ved inngåelse av nytt ekteskap eller samboerskap	34
9.3.7	Oppsummering.....	36
10.	Behovet for innsynsrett for samboere	37
11.	Økonomiske og administrative konsekvenser.....	38
12.	Merknader til de enkelte bestemmelsene i lovforslaget.....	39
12.1	Merknader til endringene i arveloven.....	39
12.2	Merknader til endringen i ekteskapsloven.....	45
12.3	Merknader til endringen i tvangsfullbyrdelsesloven.....	45
12.4	Merknader til ikrafttredelses- og overgangsreglene	45
12.5	Merknader til endringen av forskrift om standardisert erstatning etter lov om yrkesskadeforsikring.....	45
13.	Lovforslag.....	45
14.	Forskriftsendring	48

1. Hovedinnhold

Justisdepartementet sender med dette på høring forslag til endringer i lov 3. mars 1972 nr. 5 om arv m.m. I høringsnotatet foreslås det for det første at samboere skal ha rett til arv etter hverandre direkte i kraft av loven, det vil si rett til arv selv om det ikke fremgår av et testament etter avdøde. For det annet foreslås det at en gjenlevende samboer gis adgang til å overta samboernes felles bolig og innbo uskiftet med den avdødes øvrige arvinger på nærmere vilkår.

Høringsnotatet drøfter ikke i sin fulle bredde om en gjenlevende samboer skal gis økte rettigheter til arv og uskifte, siden dette er relativt bredt behandlet i tidligere utredninger og meldinger. Høringsnotatet her tar først og fremst opp hvordan slike rettigheter best skal kunne reguleres og gjennomføres. Rett til arv og uskifte for en gjenlevende samboer reiser en rekke rettsspørsmål som høringsinstansene med dette inviteres til å uttale seg om.

Forslaget om rett til uskifte for en gjenlevende samboer er banebrytende og har ingen parallell ellers i Norden.

Høringsnotatet inneholder også et forslag om endring av tvangsfullbyrdelsesloven § 7-13 og et forslag om endring av forskrift 21. desember 1990 nr. 1027 om standardisert erstatning etter lov om yrkesskadeforsikring § 6-1.

2. Bakgrunn

2.1 Innledning

To utviklingstrekk skal fremheves som en bakgrunn for lovforslaget her:

Fra uskifteloven 1851 og arveloven 1854 og frem til i dag har gjenlevende ektefeller fått stadig sterkere rettigheter i avdødes bo. Den gjenlevende ektefelles selvstendige arverett er blitt utvidet, og den gjenlevende har i dag rett til minstearv som ikke kan innskrenkes i testament. Gjenlevende ektefellers rett til å sitte i uskifte er også blitt utvidet så den kan gjøres gjeldende overfor flere av den avdødes arvinger.

De senere tiårene har stadig flere valgt å leve sammen som samboere, jf. punkt 3. Dette har skapt en økende erkjennelse av behovet for å styrke den gjenlevende samboers rettsstilling gjennom lovregulering. I det følgende vil det bli gjort kort rede for de utredninger og det lovarbeid som har tatt sikte på slik regulering av samboeres rettsstilling.

2.2 Eldre utredninger og husstandsfellesskapsloven

Samboeres rettsstilling mer allment har vært drøftet i flere utredninger og gjennom mange år. Se nærmere NOU 1999: 25 Samboere og samfunnet punkt 4 s. 37 flg. Det nevnes her kort følgende utredninger:

NOU 1980: 50 Om enkelte lovregler i tilknytning til samliv uten vigsel ("papirløst ekteskap") inneholdt forslag til regler om retten til felles bolig ved opphør av samboerforhold, samt forslag til endringer i enkelte andre lover. Med unntak av en endring i borettslagsloven ble utvalgets forslag ikke fulgt opp i form av lovendringer.

I NOU 1988: 12 Husstandsfellesskap ble det foreslått lovregler om rett til bolig og innbo når husstandsfellesskap opphører. I mandatet til utvalget var det sagt at utvalget skulle komme med forslag til endringer der partene i et husstandsfellesskap kan komme urimelig ut. Spørsmål om arv var uttrykkelig nevnt i mandatet, jf. NOU 1988: 12 kap. 2, s. 14. Utvalget foreslo imidlertid ikke arverettigheter for personer som lever i husstandsfellesskap.

Utvalget uttalte i kap. 8.4.2, s. 48:

"Husstandsfellesskap vil være forskjellige fra tilfelle til tilfelle slik at det er vanskelig å gi felles regler."

Justisdepartementet sluttet seg til uttalelsen, jf. Ot.prp. nr. 52 (1990-91) punkt 9.3, s. 21.

Utredningene i NOU 1980: 50 og NOU 1988: 12 dannet grunnlag for lov 4. juli 1991 nr. 45 om rett til felles bolig og innbo når husstandsfellesskap opphører (husstandsfellesskapsloven). Loven regulerer enkelte spørsmål ved opphør av husstandsfellesskap, enten opphøret skyldes at partene flytter fra hverandre, eller at en av dem dør. Loven har et vidt virkeområde og dekker flere former for husstandsfellesskap enn et "tradisjonelt" samboerforhold med to parter. (Husstandsfellesskapsloven er nærmere omtalt i punkt 4.)

2.3 NOU 1999: 25 Samboerne og samfunnet (Samboerutvalget)

NOU 1999: 25 Samboerne og samfunnet (Samboerutvalget) ga en omfattende drøftelse av samboernes stilling på en rekke rettsområder. Utvalget foreslo flere reformer innen arveretten, men uten å utforme konkrete lovforslag.

Utvalget drøftet spørsmålet om samboere bør få arverett i medhold av loven, men gikk ikke inn for dette.

Utvalget foreslo i stedet at samboere skal kunne bestemme i testament at den gjenlevende skal arve et beløp begrenset til fire ganger folketrygdens grunnbeløp (4 G), uten hinder av livsarvingenes pliktdelsarv. Utvalget foreslo i tillegg å la arveloven § 67 om tolkning av testamenter gjelde for samboere. Utvalget gikk inn for at det skal legges

vekt på å gi samboere kunnskaper om arverettigheter og muligheten for å sette opp testament.

Utvalgsflertallet foreslo at en gjenlevende samboer skal gis rett til å sitte i uskifte med felles bolig og innbo. Om de nærmere vilkårene for adgangen til å sitte i uskifte var det uenighet i utvalget. Se nærmere om dette i punkt 9.2.

Samboerutvalgets utredning ble sendt på høring. De fleste av høringsinstansene støttet utvalgets prinsipielle vurderinger, men hadde ulike syn på de enkeltspørsmål utvalget hadde reist.

2.4 St.meld. nr. 29 (2002-2003) Om familien – forpliktende samliv og foreldreskap. Behandlingen i Stortinget

Regjeringen Bondevik II fremmet i april 2003 St.meld. nr. 29 (2002-2003) Om familien – forpliktende samliv og foreldreskap (omtales i høringsnotatet her også som stortingsmeldingen eller meldingen). Stortingsmeldingen tok utgangspunkt i NOU 1999: 25 og de synspunkter som kom frem i høringsrunden. Høringsinstansenes syn på de arverettslige spørsmålene er særlig omtalt i stortingsmeldingen kap. 7.5.1, s. 70-72.

Meldingen drøftet en rekke sider ved rettsstillingen for samboere. Når det gjelder den arverettslige reguleringen av samboeres rettsstilling, gikk Regjeringen Bondevik II inn for å lovfeste retten til å sitte i uskiftet bo med felles bolig og innbo for samboere. Regjeringen Bondevik II foreslo videre å lovregulere rett til arv for samboere.

Meldingen ble behandlet i Stortingets familie-, kultur- og administrasjonskomité, som avga Innst. S. nr. 53 (2003-2004) 25. november 2003. Stortinget vedtok enstemmig – i samsvar med komiteens tilråding – å vedlegge meldingen til protokollen (jf. St.forh. (2003-2004), s. 743 flg., voteringen s. 753). I komiteinnstillingen er det ikke sagt noe direkte om spørsmålet om rett til arv og rett til å sitte i uskifte for samboere.

Forslagene i høringsnotatet tar etter dette utgangspunkt i stortingsmeldingen fra Regjeringen Bondevik II, sammenholdt med Samboerutvalgets utredning. Utredningen og meldingen, samt synspunkter fra høringen, vil bli nærmere gjennomgått under drøftelsene av de enkelte lovforslagene i høringsnotatet.

2.5 Skiftelovutvalget

Ved kgl. res. 9. september 2005 ble det satt ned et utvalg ledet av professor dr. jur. Peter Lødrup, som blant annet skal utarbeide et forslag til ny skiftelov og vurdere enkelte arverettslige problemstillinger. Utvalget er blitt særlig bedt om å vurdere regler for en skifteprosess som inkluderer samboere.

3. Litt om forekomsten av samboere i ulike alderssegmenter

3.1 Innledning

Behovet for å gi et lovfestet vern for gjenlevende samboere henger nøye sammen med utviklingen av samboerskap som samlivsform de siste tiårene. Erfaringen har vist at samboerskapet har festet seg som en alternativ samlivsform for par som ønsker å leve sammen over tid uten å være gift.

3.2 Statistikkgrunnlaget

Statistisk sentralbyrå utarbeider jevnlig statistikk over familier etter familietype basert på omnibusundersøkelser (spørreundersøkelser til et representativt utvalg). Inntil nylig har disse statistikkene kun omfattet samboerpar med barn, mens samboerpar uten barn har vært holdt utenfor.

I 2001 ble det gjennomført en folke- og bolig telling som også omfattet samboerpar uten barn (Folke- og bolig tellingen 2001). Det er i fremstillingen her særlig tatt utgangspunkt i tabell 25 som er laget på grunnlag av denne folke- og bolig tellingen i 2001. I tabellen er par uten barn definert som par som enten er barnløse eller har barn over 18 år. Det vil si at par med barn har barn i alderen 0 til 18 år. Folketellingen, som rent faktisk vil vise hvem som bor i samme husstand på et gitt tidspunkt, vil kunne gi noe andre resultater enn en spørreundersøkelse. Mens folketellingen forutsatte at paret skulle være folkeregistrert på samme adresse, vil spørreundersøkelsen være basert på hva intervjupersonen selv oppgir på spørsmål om samlivsform. For vårt formål vil folke- og bolig tellingen antakelig gi de mest relevante tallene siden denne er basert på om paret er folkeregistrert på samme adresse. 2001-tallene som det refereres til, vil være basert på folke- og bolig tellingen, de øvrige talene vil være basert på Statistisk sentralbyrås ordinære statistikker basert på omnibusundersøkelser.

Ingen av disse undersøkelsene knytter seg til de kriteriene for samboerskap som oppstilles i høringsnotatet her. Det betyr at den gruppen samboere som vil omfattes av de reglene som drøftes i dette notatet, vil være mindre enn det antallet som fremkommer i det statistiske materialet som omtales i det følgende. Det legges til grunn at tallene uansett vil være en nyttig bakgrunn for forslagene til regelendringer.

3.3 Forekomsten av samboere generelt

I dag viser det store bildet at forholdet mellom samboerskap og ekteskap som samlivsform er om lag 1 til 4.¹ For hvert samboerskap er det fire ekteskap. I tillegg blir husholdningene mindre og flere er enslige lenger. Grovt sett kan det legges til grunn at samboerskap er den dominerende samlivsformen for personer i 20-årene, mens forekomsten av samboere synker med stigende aldersklasser.

¹ Andel samboere, gifte og ikke i samliv i ulike aldersgrupper. Menn og kvinner 2004, basert på omnibusundersøkelser.

Samboerskapet som samlivsform ble i Norge markert mer populært i overgangen fra 1980- til 1990-tallet og framover. I 1987 var det 26 767 samboerpar som hadde felles barn. I 1995 var tallet økt til 74 059. I 2001 var tallet 117 501², mens det for 2005 var 107 577³. Folke- og boligtellingsen i 2001, tabell 25, gir en oversikt over par med og uten barn etter samlivsform og antall barn i familien 3. november 2001. Denne folketellingen viste at det på dette tidspunktet var 204 141 par som var samboere. Til sammenligning var det på samme tidspunkt 834 591 ektepar inkludert registrerte partnere.

På grunnlag av folke- og boligtellingsen 2001 skrev Statistisk sentralbyrå en artikkel kalt "Husholdningene blir stadig mindre – men store regionale forskjeller". I denne artikkelen kommenteres funnene i tellingsen på følgende måte:

"Av parene er 80 prosent gift – inkludert registrerte partnere – og 20 prosent samboere. Samboerskap er et relativt nytt fenomen, samtidig som mange bor sammen som samboere før de gifter seg. Derfor finnes det relativt få samboere over 50 år. I alderen 20-29 år er over 60 prosent av alle par samboerpar. For aldersgruppen 30-39 år er 68 prosent av alle par gift."

3.4 Nærmere om eldre samboere

Folke- og boligtellingsen 2001, tabell 25, viser videre at det blir færre samboere for hvert tiår samboerne blir eldre. Det er få eldre samboere. Dette er særlig relevant for utviklingsen av regler for arv og uskifte for gjenlevende samboere. Disse reglene vil gjennomgående være mer aktuelle for de godt voksne samboerne enn de unge.

I aldersgruppen 50-59 år var det om lag 19 500 samboerpar (38 714 enkeltpersoner), i aldersgruppen 60-69 år var det om lag 5500 samboerpar (10 962 enkeltpersoner) og blant dem som var 70 år og eldre, var det om lag 2 200 samboerpar (4 472 enkeltpersoner). Til sammenligning var det om lag 118 000 par (235 579 enkeltpersoner) som var 70 år eller eldre, som levde i ekteskap.

Det er ikke grunnlag for noen sikre antakelser om utviklingsen av antall samboere. Tallene kan imidlertid muligens tyde på at veksten i andelen samboerskap er i ferd med å flate ut. Denne utviklingsen er i hvert fall tydelig for de yngste kvinnene (20-24 år). Men samtidig er det grunn til å anta at antallet eldre samboere vil øke etter som de aldersgruppene som etablerte samboerskap på 1980- og 1990-tallet, blir eldre. Departementet er ikke kjent med tall som kan si noe sikkert om utviklingsen i disse gruppene, annet enn at man både må forvente at en andel av de eksisterende samboerskapene oppløses, og at nye samboerskap etableres i mer moden alder.

(Tabell 25, Folke- og boligtellingsen 2001, som viser aldersfordeling for personer i par, viser enkeltpersoner som lever i ekteskap eller samboerskap, og ikke par. Dette er naturlig siden personene i et parforhold ikke nødvendigvis tilhører samme aldersgruppe. Antallet par angitt ovenfor er avrundete tall basert på halvparten av individtallet. Dette gir ikke en helt korrekt

² Folke- og boligtellingsen 3. november 2001

³ Statistisk sentralbyrås familiestatistikk, omnibusundersøkelser.

angivelse av antall par i hver aldersgruppe, men det antas at feilmarginen ikke vil ha praktisk betydning for de rettspolitiske vurderingene i notatet her. Tallene i parentes viser det eksakte antallet enkeltpersoner.)

4. Kort om gjeldende rett

Gjenlevende samboere har i dag et beskjedent arverettslig vern i norsk rett.

Samboere har ikke rett til arv etter hverandre i kraft av loven. Skal en gjenlevende samboer arve sin avdøde samboer, må det ha grunnlag i et testament. Testament til fordel for en samboer må ligge innenfor de alminnelige rammer som arveloven oppstiller. Har testator livsarvinger, kan det følgelig bare disponeres over en tredel av det han eller hun etterlater seg, jf. arveloven § 29.

Rettspraksis viser imidlertid at det etter norsk rett kan oppstå "samboer-husmorsameie", på samme måte som for ektefeller. Det vil si at en samboer kan bli ansett som medeier basert på et indirekte bidrag under samlivet, jf. Rt. 1978 s. 1352. Det vil typisk være tilfellet hvis vedkommende har bidratt til anskaffelser ved å frigjøre kapital eller tid for den direkte bidragsyteren. Det er imidlertid en forutsetning at ervervet er et fellesprosjekt for samboerne. De dommene som statuerer sameie med grunnlag i indirekte bidrag, har dreid seg om eiendeler til felles personlig bruk som bolig, hytte, innbo, bil og båt. I andre tilfeller er samboere tilkjent, eller vurdert tilkjent, et vederlagskrav i boet basert på alminnelige berikelses- og restitusjonsprinsipper eller rimelighetsbetraktninger. Rettsavgjørelser gjengitt i RG 1977 s. 311, RG 1978 s. 85, Rt. 1978 s. 1352, Rt. 1982 s. 1192 og Rt. 1984 s. 497 berører disse problemstillingene.

Husstandsfellesskapsloven gir regler om fordelingen av felles bolig og innbo når et husstandsfellesskap opphører, enten ved at partene flytter fra hverandre, eller ved at den ene dør. Loven har et vidt virkeområde og omfatter alle husstandsfellesskap der to eller flere voksne bor sammen, for eksempel også kollektiv, husstandsfellesskap av søsken osv. Loven gir ikke grunnlag for noen verdioverføring fra den avdøde parts bo til den eller de gjenlevende partene i husstandsfellesskapet. Den gir dermed for eksempel ikke noen rett til arv for gjenlevende medlemmer av husstanden. Loven regulerer kun retten til naturalutlegg når det gjelder felles bolig og innbo.

5. Rettsstillingen ellers i Norden

5.1 Dansk rett

Etter gjeldende dansk rett har ikke samboere ("ugifte samlevende") legalarverett, men de kan tilgodese hverandre i testament.

Fra dansk rettspraksis finnes det eksempler på at en lengstlevende samboer er tilstått en kompensasjon dersom det har vært tale om et flerårig fast forhold og den lengstlevende i vesentlig grad har bidratt til at avdøde har kunnet skape eller bevare en ikke ubetydelig formue. Den lengstlevende kan gjennom sin inntekt ha finansiert parets husholdningskostnader, mens den avdødes inntekt har gått til nedbetaling av lån på fast

eiendom. Dersom den avdøde har opparbeidet en betydelig formue (i form av eiendommens friverdi), samtidig som den lengstlevende er uten formue, kan det gi grunnlag for et kompensasjonskrav. Rettsgrunnlaget for kravet er i så fall formuerettslige prinsipper, særlig berikelsesgrunnsetningen og forutsetningslæren. Et kompensasjonskrav kan fremmes selv om den avdøde har tilgodesett den lengstlevende i testament. Det er imidlertid forutsatt at kompensasjonskravet overstiger testamentsarven. Et tilkjent beløp vil da utgjøre differansen mellom kompensasjonskravet og testamentsarven. En tolkning av testamentet kan likevel føre til et annet resultat. Det synes som om rettsutviklingen i Danmark og Norge på dette punktet har klare likhetstrekk, jf. pkt. 4.

Det danske Justitsministeriet nedsatte 22. november 2000 et utvalg for å revidere arveloven og lov om skifte av fellesboer (arvelovutvalget). Dette utvalget avga sin utredning i mars 2006 som Betænkning nr. 1473, om revision af arvelovgivningen mv. Utvalget har foreslått en omfattende revisjon av dansk arvelovgivning.

Utvalget foreslår en rett til arv, men ikke til uskifte, for enkelte grupper samboere. Det er samboere som har felles barn og som har levd sammen i minst to år, som gis rett til arv etter forslaget. Denne samboergruppen kan få rett til å arve en fjerdepart av arven etter samboeren, men maksimum kr 500 000. En ektefelle vil etter forslaget ha rett til halvparten av den førstavdødes formue som arv hvis førstavdøde hadde livsarving.

Arveretten er gjort fravikelig slik at arvelateren i testament kan bestemme at samboeren likevel ikke skal ha arv etter ham eller henne.

Denne arveretten omfatter ikke homofile samboerpar.

Samboere som har bodd sammen i minst to år og som ellers oppfyller betingelsene for å inngå ekteskap eller partnerskap med hverandre, kan etter forslaget opprette et utvidet "samlevertestamente". I et slikt testament gis partene rett til i testamentet å bestemme at de vil arves og arve hverandre som om de var ektefeller.

5.2 Svensk rett

I Sverige er det vedtatt en ny lov om samboere. Denne "sambolagen" (2003:376) trådte i kraft 1. juli 2003. Loven inneholder først og fremst regler om deling av det felles hjem når samboerforholdet opphører i levende live eller ved død.

Etter gjeldende svensk rett kreves det at samboere tilgodeser hverandre i testament for at det skal være grunnlag for arverett. Dette innebærer at en gjenlevende samboer etter svensk rett verken har rett til arv eller annen rett til å disponere den avdødes formue videre uten at det foreligger testament. På dette området kan sambolagens vern minne om det vern som følger av husstandsfellesskapslovens regler.

Når det gjelder arv på grunnlag av *ekteskap*, er det en viktig forskjell på norsk og svensk rett. Svensk rett kjenner ikke ordningen med uskiftet bo som vi har i norsk rett. En

ektefelle får etter svensk rett "fri förfoganderätt" over det avdøde etterlater seg. Den gjenlevende ektefellen blir med det eier av det avdøde etterlater seg, men han eller hun kan likevel ikke disponere over eiendelene ved testament. Motstykket til "fri förfoganderätt" er "full äganderätt". "Full äganderätt" innebærer at den gjenlevende fritt kan testamentere bort også det som utgjør arven etter den førstavdøde. Hvorvidt den gjenlevende ektefellen skal ha "full äganderätt" i stedet for "fri förfoganderätt", beror på om den førstavdøde har bestemt det i testament.

5.3 Finsk rett

Heller ikke gjeldende finsk rett gir samboere arverett eller noen rett til å disponere over det avdøde etterlater seg. Det gjelder imidlertid en særlig regel for avdødes forlovede, som gir denne et krav på bidrag dersom det anses nødvendig. Samboere som ikke har forlovet seg, kan ikke gjøre gjeldende et slikt krav.

En arbeidsgruppe under det finske Justitieministeriet har foreslått at samboere etter en prøvning skal kunne tilkjennes bidrag, jf. Justitieministeriets arbeidsgruppsbetänkande 2004:6. Formålet med en bidragsordning er i følge en pressemelding til utredningen å "mildra den ekonomiska förändring som drabbar familjen när arvlåtaren avlider". Arbeidsgruppen anså det ikke mulig å gi samboere arverett etter loven. Det er uttalt i pressemeldingen at "[p]arter som vill ordna lika bra skydd för varandra i händelse av dödsfall som det som äkta makar har, måste alltså fortfarande upprätta testamente".

6. Arverettslige hensyn. Generelt om lovregulering

6.1 Utviklingen av rettigheter for gjenlevende ektefeller

De rettigheter arveloven gir avdødes ektefelle er en naturlig følge av den nærhet og samhörighet et ekteskap normalt innebærer. Ekteparets økonomi vil som regel være sammenvevd. I tillegg har ektefellene en gjensidig underholdsplikt. Dersom den ene ektefellen dør og arven skal fordeles mellom arvingene, vil dette føre til at den gjenlevendes økonomi svekkes. Et skifte kan bety at den gjenlevende må flytte og akseptere en lavere levestandard. Den gjenlevende kan også være så gammel at situasjonen av den grunn blir ekstra tyngende. De reglene vi har i dag, er blitt til etter en avveining av den gjenlevende ektefellens interesser på den ene siden og hensynet til de øvrige arvingene på den andre siden. Denne avveiningen har resultert i regler der ektefellen i en viss grad gis rettigheter som går på bekostning av andre arvingers rettigheter i den avdødes bo.

De viktigste rettighetene for den gjenlevende ektefellen er rett til arv etter loven (som i begrenset grad kan innskrenkes ved testament) og rett til å sitte i uskifte med den førstavdødes eiendeler. Av disse er uskifteretten den praktisk viktigste.

Adgangen til å sitte i uskifte innebærer at den gjenlevende vil ha bedre muligheter til å opprettholde levestandarden. Dette vil normalt også være i felles barns interesse, især der de er mindreårige.

6.2 Utviklingen i samboeres rettstilling – ønsket om å likestille ektefeller og samboere

Forslaget om å gi samboere enkelte av de rettigheter som tilkommer ektefeller etter arveloven, bygger på en erkjennelse av at langt flere lever som samboere i dag enn da arveloven ble vedtatt. Det har vært en utvikling i retning av likestilling med ektepar på flere rettsområder, og rimelighetshensyn kan tilsi en større grad av likestilling mellom samboere og ektefeller. Hensynet til den lengstlevendes behov for å opprettholde sin levestandard kan også gjøres gjeldende i samboerforhold. For samboere med felles barn vil også hensynet til barna kunne tale for at samboerne i større grad likebehandles med ektefeller, særlig der barna er mindreårige.

Samtidig er det enkelte viktige hensyn som taler mot å likestille samboere og ektefeller. Lovregulering innebærer et inngrep i en rettslig situasjon som av mange samboere kan være ønsket. Det er grunn til å anta at en del velger samboerskap nettopp for å unngå de rettsvirkningene som følger av ekteskapet, jf. NOU 1999: 25 kap. 11.4.1, s. 113. Lovregulering kan innebære at samboere i noen tilfeller dermed blir fratatt muligheten til å velge andre alternativer enn lovens normalordning, eventuelt at de selv må ta skritt for å unngå å komme inn under normalordningen.

Mot dette igjen kan det, som påpekt av Samboerutvalget i utredningen kap. 11.4, s. 113, være situasjoner der partene har motstridende interesser når det gjelder ekteskapsinngåelse og lovregulering av samlivet. Departementet anser det som ønskelig at reglene først og fremst innrettes med tanke på å verne den svake part.

Enkelte av de hensyn som gjør seg gjeldende ved den arverettslige reguleringen av ektefellers rettigheter, står ikke like sterkt i forhold til samboere. For eksempel gjelder det ikke en gjensidig underholdsplikt for samboere, slik det gjør for ektefeller etter ekteskapsloven § 38. Det kunne tale for at samboere i større grad enn ektefeller har separat økonomi. På den annen side synes det klart at det i mange samboerskap oppstår en blandet økonomi, slik at realiteten likevel ofte vil være at partene bistår hverandre økonomisk i samme grad som det som er vanlig for ektefeller.

Selv om samboere har adgang til å regulere arverettslige spørsmål ved avtale eller testament, vil dette ofte ikke være en fullgod løsning. For det første vil alle med barn bare kunne rå over en tredel av formuen ved testament. For det andre vil mange av forskjellige grunner kunne utsette å skrive testament slik at dette aldri blir gjort, til tross for at man har hatt en intensjon om å gjøre det. Videre er det klart at mange ikke har et bevisst og avklart forhold til sin egen rettstilling og til hva som skjer når samboerskapet opphører ved den enes død. Det vil i tillegg ofte være de som har minst ressurser, som har vanskeligst for å orientere seg i regelverket. Rimelighetshensyn kan derfor tilsi at deres rettigheter ivaretas gjennom lovgivning. Et annet hensyn som kan tale for lovregulering, er at bakgrunnsretten – det vil si de rettsregler man faller tilbake på dersom man ikke foretar seg noe – bør gå ut på det som gir det rimeligste resultatet for flertallet av samboerpar.

Høringsnotatet omhandler rett til minste arv og rett til å sitte i uskifte. Disse rettighetene kan i noen grad ses i sammenheng. Rett til minste arv sikrer en gjenlevende samboer en andel av det avdøde etterlater seg. Dersom en gjenlevende samboer gis rett til minste arv etter loven, vil det være mindre behov for en uskifteordning. På den annen side kan retten til å sitte i uskifte være praktisk viktig, slik den har vist seg å være for ektefeller.

En adgang til å sitte i uskifte kan særlig begrunnes i hensynet til barn samboerne har sammen. Det kan være viktig for barna at den gjenlevende gjennom uskifte får anledning til å opprettholde levestandarden etter samboerens død. På den annen side vil samboere som ikke har barn, ha full frihet til å sikre den gjenlevende gjennom testament.

6.3 Utfordringer knytter til reguleringen av gjenlevende samboeres stilling

Arverettigheter for samboere, og da særlig rett til uskifte, reiser flere problemstillinger knyttet til hvordan rettighetene eventuelt skal reguleres. Når to personer inngår ekteskap, får de, hvis de ikke har avtalt noe annet, felleseie. Felleseie er en formuesordning som omfatter det ektefellene samlet sett eier, men slik at den enkelte ektefelle fortsatt har råderett over sine eiendeler – med visse begrensninger. Det er et mindretall av ekteparene som avtaler en avvikende formuesordning ved at det avtales helt eller delvis sær eie. I dansk rettslitteratur er uskifte omtalt som en ettervirkning av det ekteskaplige formuesfellesskap. Det synes klart at det er en nær sammenheng mellom det ekteskaplige felleseie og uskifteordningen.

Samboerskap etablerer ikke tilsvarende formuesordninger, og regler om rett til arv og uskifte for samboere må eventuelt utformes uavhengig av dette. Også andre ulikheter er tydelige.

Ekteskapet innebærer i seg selv et rettsforhold, som også har offentligrettslige virkninger. Samboerskap er på den annen side en faktisk situasjon mellom partene. Det finnes ingen offentligrettslig kontroll med hvorvidt samboerskapet består eller ikke. Dette reiser spørsmål om avgrensningen av hvem reglene skal gjelde for.

Den faktiske situasjonen i et parforhold, enten det har form av ekteskap eller samboerskap, kan variere. Reglene må utformes slik at de fanger opp "normalsituasjonen". I forarbeidene til arveloven, jf. Innstilling fra arvelovutvalget (1962) s. 74, er denne problemstillingen nærmere omtalt for ektefeller:

"Lovreglene om gjenlevende ektefelles stilling kan ikke formes slik at man får en rimelig og tilfredsstillende ordning i alle tenkelige tilfelle. De tilfelle som reglene skal brukes på, er alt for varierte til at det er mulig. Det vil være ektefellepar med barn (herunder særkullbarn) og uten barn, ekteskap som har vart lenge før den ene ektefelle dør og ekteskap som har vart kort tid, ekteskap hvor ektemannen dør først og ekteskap hvor hustruen dør først, ekteskap hvor det har vært fullstendig formuesfellesskap mellom ektefellene og ekteskap hvor det har vært helt eller delvis sær eie, ekteskap hvor ektefellene har hatt formue (som felleseie og/eller sær eie) å

leve av og ekteskap hvor ektefellene har basert livsførselen bare på en løpende inntekt, ekteskap hvor ektemannen har skaffet pengeinntektene og ekteskap hvor begge ektefeller eller hustruen har skaffet inntektene, og ikke minst kan samlivet mellom ektefellene ha ytret seg høyst forskjellig. De s e n t r a l e lovregler om gjenlevende ektefelles stilling må søke å slå fast en til alle sider rimelig ordning i de v a n l i g e tilfelle.”

Tilsvarende betraktninger vil også kunne gjelde for samboere. Et lovforslag bør innrettes slik at det virker rimelig og hensiktsmessig for de ”normale” samboerskapene. Det vil samtidig ikke være mulig å hindre at reglene vil kunne slå urimelig ut i gitte tilfeller.

Alt i alt innebærer dette at det byr på utfordringer å få til en fullgod regulering av rett til arv og uskifte for samboere. Det er et mål at reglene skal være enkle å anvende i praksis uten et omfattende sett av nye regler.

7. Samboerbegrepet

7.1 Innledning

Et hovedspørsmål er hvordan samboerbegrepet skal avgrenses. Hvem som skal regnes som samboere i forhold til en lovbestemmelse, kan reise flere spørsmål, blant annet om partene må være myndige, om det skal kreves at de bor i samme husstand eller har samme folkeregistrerte adresse, om det skal kreves aktiv registrering av samboerskap, om begrepet kan omfatte situasjonen der flere enn to lever sammen, om partene må være av forskjellige kjønn eller om homofile og lesbiske par inkluderes, om partenes egen oppfatning skal være et relevant kriterium og om det er til hinder for å regnes som samboer at man er gift eller registrert partner på en annen kant. Valget av avgrensning kan tenkes å bero på hvilket rettsområde som skal reguleres, og de særlige hensynene reglene tar sikte på å fremme.

Lowverket har flere rettsregler som gjelder for personer som lever sammen utenfor ekteskap. Reglene er ulikt utformet, og hvilke persongrupper som omfattes, varierer fra regelsett til regelsett. Det er derfor i dag ingen generell definisjon av hva det vil si å være samboer eller å leve i et samboerskap, men kjernen i begrepet er at to personer lever sammen i felles husstand og i et ekteskapslignende forhold, jf. St.meld. nr. 29 (2002-2003) kap. 7.1, s. 61.

7.2 Samboerbegrepet i lovgivningen

Spørsmålet om hvem som regnes som samboer i lovgivningen, kan belyses med noen eksempler. Husstandsfellesskapsloven (lov 4. juli 1991 nr. 45 om rett til felles bolig og innbo når husstandsfellesskap opphører) regulerer rettigheter for ”to eller flere ugifte personer over 18 år [som] har bodd sammen i en husstand” dersom husstandsfellesskapet har vart i minst to år eller partene har, har hatt eller venter barn sammen, jf. § 1. Dette omfatter alle voksne som bor sammen med noen de ikke er gift med, for eksempel kjærester, søsken, foreldre med voksne barn, venner osv.

Lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (barnelova) § 4 tredje ledd (som endret ved lov 17. juni 2005 nr. 63, i kraft 1. januar 2006) regulerer fars adgang til å vedgå farskap uten at mor medvirker til vedgåelsen. Regelen gjelder når "sambuarar er folkeregistrerte på same adresse eller erklærer i melding til folkeregisteret at dei bur saman". Det følger av forarbeidene at det ikke er meningen å oppstille faste kriterier for hvem som skal regnes som "sambuarar". Derimot er det i Ot.prp. nr. 82 (2003-2004) kap. 1, s. 1 uttalt at

"[d]epartementet [ikke har] villet gå inn for foreldreansvar som en direkte følge av samboerskapet, fordi dette nødvendiggjør en nærmere definisjon av samboerskap og en kontrollordning".

Videre er det uttalt i kap. 8, s. 7:

"Samboerskapets uformelle karakter gjør det vanskeligere å ha oversikt over denne gruppen enn ektepar. Samboerskap kan ikke konstateres med enkle og formelt observerbare kjennetegn slik tilfellet er med ekteskap. I motsetning til hva som gjelder for ektepar, må det bringes på det rene om ugifte foreldre er samboende eller ikke, før felles foreldreansvar for samboere kan utløse rettsvirkninger fullt ut."

Regler om hvem som skal regnes som samboere, følger også av arveavgiftsloven (lov 19. juni 1964 nr. 14) § 47 A som viser videre til folketrygdloven (lov 28. februar 1997 nr. 19) § 1-5, der tredje og fjerde ledd lyder:

"Bestemmelsene for ektefeller i denne loven skal også gjelde for to ugifte personer som lever sammen (samboerpar), dersom paret

- a) har eller har hatt felles barn, eller
- b) tidligere har vært gift med hverandre.

To personer som bor i samme hus, regnes som samboerpar selv om de bor i hver sin del av huset. Det kan gjøres unntak for personer som bor i hver sin boenhet i et hus med mer enn fire selvstendige og klart atskilte boenheter. To personer som vanligvis har felles bolig, regnes som samboerpar selv om de midlertidig bor atskilt."

Et avgjørende kriterium er her om partene "lever sammen" i tillegg til krav om felles barn eller tidligere ekteskap. I lys av annet ledd er det rimelig å forstå "lever sammen" som et krav om å dele husstand.

Lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven) har regler om fritak fra vitneplikt for personer som står nær en siktet i en straffesak. Straffeprosessloven § 122 annet ledd likestiller "personer som lever eller har levd sammen i et ekteskapslignende forhold" med ektefeller, jf. første ledd. Loven stiller ikke uttrykkelige krav til hvor lenge partene må ha levd sammen på denne måten, men uttrykket "ekteskapslignende forhold" og de hensyn regelen bygger på, tilsier at forholdet må ha hatt en viss varighet og stabilitet. Vurderingen vil være skjønnsmessig, jf. Bjerke/Keiserud, Straffeprosessloven (3. utg., Oslo 2001), s. 494: "Det må i

alminnelighet kreves at forholdet har vært forholdsvis stabilt en viss periode, jf. Ot.prp. nr. 35 (1978-79) s. 146-147.” Et par måneders samliv anses ikke nok, jf. Rt. 1985 s. 375.

Twistemålsloven 13. august 1915 nr. 6 har en tilsvarende regel som straffeprosessloven § 122 når det gjelder vitneplikt i sivile saker. I tvisteloven 17. juni 2005 nr. 90 § 22-8 er partens ”samboer” gitt samme fritaksrett som ektefellen. Tvisteloven gir ikke noen nærmere definisjon av hvem som regnes som samboer, men bestemmelsen vil også gjelde homofiles samboerforhold, jf. NOU 2001: 32 bind B s. 962.

7.3 Samboerutvalgets forslag, høringen og stortingsmeldingen

Samboerutvalget drøfter i NOU 1999: 25 kap. 3 og 12 avgrensninger av samboerbegrepet på generelt grunnlag, men ikke særskilt i forhold til arverettslige regler. Utvalget viser til at det ikke finnes noen klare rettslige kriterier for når noen skal regnes som samboere. I innledningen til utredningens kap. 3, s. 29 skriver utvalget:

”Det finnes ingen rådende, entydig definisjon av samboerskap. Mens det i dagligtalen er nokså klart hva folk tenker på når de snakker om samboere, er det svært vanskelig å foreta en presis avgrensning av gruppen. Det er vanlig å regne som samboere par som lever sammen i ekteskapslignende forhold, men det er ikke opplagt hva som skal legges i «ekteskapslignende». Ekteskap kan være ulike når det gjelder grad av nærhet mellom partene, om de har felles økonomi, felles bolig, planer for fremtiden og lignende. Slike variasjoner finnes i enda større grad i samboerforhold. Bruker man en for snever definisjon av samboerskap, kan par som selv oppfatter seg som samboere, falle utenfor. Bruker man en for vid definisjon, kan det være vanskelig å skjelne mellom samboere og for eksempel to studenter i bofellesskap.”

I den nærmere avgrensning av hvem som skal omfattes av lovverket, tar utvalget utgangspunkt i at ”samboere [som] lever sammen som par i felles husholdning” bør omfattes, jf. utredningen punkt 12.1, s. 123. Det kreves at forholdet skal ha en viss varighet og stabilitet. Utvalget viser her til mandatet, der det var sagt at samboere ”forstås som personer som lever i stabile ekteskapslignende forhold”, jf. utredningen punkt 12.1, s. 123. I den nærmere vurderingen av hva som skal regnes som stabilt og ekteskapslignende, pekte utvalget på følgende momenter: Ingen av partene må være gift, ingen kan være samboer med mer enn én person på samme tid og samboerne må være over 18 år. Utvalget gikk inn for at samboerne skal ha felles husholdning, og utdyper dette kravet på følgende måte (ibid.):

”Samboere forutsettes å ha felles husholdning. Det innebærer som regel felles bolig og en viss grad av felles økonomi. Det skal lite til for å oppfylle det siste kravet. For to personer som lever sammen over lengre tid, vil det i praksis være nesten umulig å holde adskilt økonomi og dele utgifter og husholdsarbeid uten noen form for gjensidig støtte.

To personer som vanligvis lever sammen, men som midlertidig lever adskilt på grunn av utdanning eller arbeid, bør regnes som samboere. En student som har hybel eller leilighet på studiestedet, men lever i et parforhold med en person av annet kjønn i helger og studieferier, må således regnes som samboer. Slik er også situasjonen for mange ektepar. Derimot er

studenter og andre som av praktisk-økonomiske grunner deler en leilighet for en tid, ikke samboere. Også ansatte som bor i hjemmet, som husholdersker og praktikanter, faller utenfor.”

Utenfor utvalgets samboerbegrep faller parter som bor hver for seg, selv om de oppfattes som et par av seg selv og andre (”særbo”).

Par som oppfyller de nevnte kriteriene og som i tillegg har barn sammen, vil etter utvalgets vurdering ”alltid falle innenfor avgrensningen stabile og ekteskapslignende forhold”, jf. kap. 12.1, s. 124. For par som ikke har barn, la utvalget til grunn at et samliv må ha bestått i minst to år for å kunne regnes som stabilt og ekteskapslignende.

Samboerutvalget drøftet om det burde etableres et samboerregister, jf. NOU 1999: 25, kap. 12.2, s. 125 flg. Utvalgets konklusjon var at det ikke vil være ønskelig med et slikt register.

Når det gjelder rettigheter for samboere i arveloven, gikk utvalget inn for at det stilles krav om at partene har felles barn, eller at de har levd sammen i minst fem år. Disse kravene behandles nærmere i punkt 8 og 9.

Utvalgets samboerdefinisjon omfattet ikke homofile samboere fordi mange av forslagene som ble satt frem, ble begrunnet ut fra hensynet til felles barn, se kap. 1.3, s. 20. Utvalget viste også til at de faktiske opplysningene og data som ble innhentet og referert, ikke uten videre gjaldt for homofile samboere.

I *høringsrunden* uttalte få høringsinstanser seg om utvalgets alminnelige vurderinger av hva som bør til for å regnes som samboere. Et klart flertall var imot å opprette et samboerregister. Flere av høringsinstansene hadde synspunkter om tilleggskravene om varighet og felles barn, se nærmere under punkt 8 og 9. At forslagene i utredningen ikke omfattet homofile, hadde følgende høringsinstanser innvendinger mot: Den Norske Advokatforening, Kvinnepolitisk styre i Arbeiderpartiet, Høgskolen i Bodø, Juridisk rådgivning for kvinner, Landsforeningen for lesbiske og homofile, Landsorganisasjonen i Norge, Norsk Kvinnesaksforening, Oslo kommune og Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund.

Stortingsmeldingen gikk ikke i særlig grad inn på utvalgets vurderinger av hvem som skal regnes som samboere. Regjeringen Bondevik II gikk med følgende begrunnelse i meldingen kap. 7.3, s. 67 imot å etablere et felles samboerbegrep:

”Som følge av at lovreguleringen av samboeres rettigheter og plikter har kommet langt, vil en fullstendig samordning av samboerbegrepet vanskelig la seg gjøre i praksis. Det bør derfor fortsatt være slik at samboerdefinisjonene er tilpasset hensynene på de rettsområder der likebehandling finner sted. Samboere er en lite ensartet gruppe og det er ofte rimelige grunner til at det er lagt ulike definisjoner til grunn. Særlige kontrollbehov kan begrunne at definisjonen på enkelte områder er snever og begrenset til samboere med felles barn eller krav om langvarig samliv. På andre områder kan det begrunnes å ha en relativt vid samboerdefinisjon. Dette kan

for eksempel gjelde der samboere fratas fordeler som enslige forsørgere eller på områder der det ikke er snakk om økonomiske rettigheter.”

I stortingsmeldingen ble det heller ikke drøftet hva som generelt sett skal til for å regnes som samboer i forhold til rettigheter etter arveloven, utover å drøfte kriteriene om varighet og felles barn, se nærmere nedenfor i punkt 8 og 9.

Regjeringen Bondevik II sluttet seg for øvrig til utvalgets konklusjon om at det ikke bør etableres et samboerregister, se kap. 7.4.3.1, s. 68.

7.4 Departementets forslag

Justisdepartementet viser til synspunktet i St. meld. nr. 29 (2002-2003) kap. 7.3 s. 67 om at en fullstendig samordning av samboerbegrepet vil være vanskelig. Det bør derfor fortsatt være slik at samboerdefinisjonene er tilpasset hensynene som gjør seg gjeldende på de enkelte rettsområdene. Samboere er en lite ensartet gruppe, og det kan være gode grunner for en videre definisjon på enkelte områder og en noe snevrere definisjon på andre områder.

Regler om rett til arv og til å sitte i uskifte innebærer at en gjenlevende samboer prioriteres på bekostning av andre arvinger, og bør baseres på egnede kriterier. Et hovedkriterium ellers i lovverket har vært at forholdet skal være ”ekteskapslignende”. I mandatet til samboerutvalget ble det tatt utgangspunkt i at samboere ”forstås som personer som lever i stabile ekteskapslignende forhold”. Samboerutvalget tok utgangspunktet i at ”samboere [som] lever som par i felles husholdning” skal omfattes.

Til tross for noe ulike formuleringer er det visse hovedprinsipper som her meisles ut. For det første må det dreie seg om et parforhold. For det andre må paret ha felles husholdning og felles faktisk bosted. For det tredje må det være et samliv som viser eller tar sikte på en viss stabilitet. Alle disse kriteriene kan rommes av begrepet ”ekteskapslignende”.

På arverettens område er det etter departementets syn grunn til å vurdere også mer formelle krav. Slike krav kan være at personene skal være myndige, det vil si over 18 år, og ikke være gift, partner eller samboer med noen annen. Det er større grunn til å ha slike krav som vilkår for rett til arv og uskifte enn i mange andre relasjoner. Det er av betydning å unngå at personer kan ha samtidige retter etter flere personer. Det er for eksempel neppe ønskelig at en person kan ha rett til arv og uskifte etter sin tidligere samboer og sin tidligere ektefelle samtidig.

Departementet foreslår at samboeres rett til arv og uskifte skal være avhengig av at de faktisk lever sammen. Et parforhold hvor partene bor hver for seg (”særboere”), bør altså ikke utløse lovfestet rett til arv eller uskifte. Hvorvidt kravet om faktisk samliv – som i lovforslaget nedenfor kommer til uttrykk ved ordene ”lever sammen” – er oppfylt, må bero på en alminnelig bevisvurdering. Partenes folkeregistrerte adresse vil være et viktig moment. At partene har felles folkeregistrert adresse, er likevel ikke gjort til et

krav etter lovforslaget. Hensynet til klarhet og forutberegnelighet både for partene selv og særlig for ulike tredjeparter kunne riktignok tale for å stille et slikt krav. Men et hensyn som taler mot et slikt krav, er at ikke alle har korrekt folkeregistrert adresse, og at ytterligere andre kanskje ikke har noen interesse i å rette opp en feil eller også ser seg tjent med å være feilregistrert.

Et særlig spørsmål er på hvilket tidspunkt samboerskapet må bestå. Ektefeller har rett til arv eller uskifte selv om paret ikke bor sammen når den første av dem dør. En slik løsning passer ikke for samboere. Det er her nettopp det at partene bor sammen, som er grunnlaget for at den gjenlevende får arverettigheter i den avdødes bo. For at arverettslige rettigheter skal kunne gjøres gjeldende, må samboerne etter lovforslaget her faktisk bo sammen når arven faller, det vil si på det tidspunktet den første av samboerne dør. Et tidligere (avsluttet) samboerforhold kan følgelig ikke gi grunnlag for de arverettigheter som lovforslaget omfatter. Hvorvidt samboerskapet består ved arvefallet, vil bero på en helhetlig vurdering. Vurderingstemaet bør antakelig være om det etter partenes livssituasjon samlet sett er rimelig å anse partene som samboere.

Det neste spørsmålet som reiser seg, er hvorvidt samboerbegrepet bare skal omfatte personer av motsatt kjønn eller også personer av samme kjønn. Når det gjelder gjenlevendes rett til arv og uskifte etter gjeldende rett, er det full likestilling mellom gjenlevende partnere og gjenlevende ektefeller, jf. lov 30. april 1993 nr. 40 om registrert partnerskap § 3. Det fremgår også av St. meld. nr. 25 (2000-2001) kap. 3.11 s. 27 Levekår og livskvalitet for lesbiske og homofile i Norge at homofile samboere bør inkluderes i det videre arbeidet med oppfølgingen av NOU 1999: 25 Samboerne og samfunnet. Under stortingsbehandlingen sluttet flertallet i komiteen seg til dette, jf. Innst. S. nr. 254 (2000-2001) s. 25.

På bakgrunn av dette finner Justisdepartementet det naturlig å foreslå at arvelovgivningens samboerdefinisjon omfatter både heterofile og homofile par. Den foreslåtte definisjonen er således ment å være kjønnsnøytral.

I lovforslaget (se punkt 13) er samboerdefinisjonen i arverettslig sammenheng tatt inn som en ny § 28 a i arveloven.

Lovforslaget er utformet slik at det er gitt en legaldefinisjon av samboere og samboerskap, og at det stilles tilleggskrav i henholdsvis bestemmelsen om rett til minste arv (§ 28 b) og bestemmelsen om rett til uskifte (§ 28 c). Det vises til lovforslaget og merknadene.

7.5 Forslag om endring av samboerdefinisjonen i tvangsfullbyrdelsesloven

Justisdepartementet vurderer også en ny samboerdefinisjon i tvangsfullbyrdelsesloven. Om bakgrunnen for forslaget vises det til St.meld. nr. 29 (2002-2003) kap. 7.5.10, s. 77 der det heter:

”Tvangsfullbyrdelsesloven fastslår at dersom saksøkte er gift «eller lever i et ekteskapslignende forhold» kan det tas utlegg i en ideell halvdel av felles bolig ervervet under samlivet dersom ikke annet eierforhold blir sannsynliggjort. Loven gir ingen definisjon av «ekteskapslignende forhold», men i praksis kreves det at samboerforholdet må være stabilt og at samlivet må ha vart i minst to år.

Samboerutvalget har foreslått at den generelle samboerdefinisjonen skal lovfestes i tvangsfullbyrdelsesloven slik at samboere med felles barn og samboere som har levd sammen i minst to år skal omfattes.

Blant *høringsinstansene* har *Juridisk rådgivning for kvinner* uttalt skepsis til en slik endring fordi regelen kan ha store økonomiske konsekvenser, og at det derfor bør være rom for en konkret og skjønnsmessig vurdering av hva som er et ekteskapslignende forhold.

Regjeringen vil følge opp den presisering *Samboerutvalget* har foreslått. Etter regjeringens oppfatning er *Samboerutvalget*s forslag til definisjon egnet på dette området. Tvangsfullbyrdelse er et rettsområde hvor hensynet til klare og retts teknisk enkle regler veier tungt, noe som taler for en klar definisjon av hvilke samboere som skal omfattes. Bestemmelsen er dessuten en presumsjonsregel som bare gjelder hvis det ikke kan sannsynliggjøres et annet eierforhold.”

Det foreslås at tvangsfullbyrdelsesloven § 7-13 tredje ledd endres i tråd med *Samboerutvalget*s forslag. Det vises til merknadene i punkt 11 nedenfor og til lovforslaget.

7.6 Forslag om endring av samboerdefinisjonen i forskrift om standardisert erstatning etter lov om yrkesskadeborsikring

Forskrift 21. desember 1990 nr. 1027 om standardisert erstatning etter lov om yrkesskadeborsikring § 6-1 har i tredje ledd en definisjon av samboerskap. I St.meld. nr. 29 (2002-2003) kap. 7.5.6.2, s. 76 uttales det følgende om bestemmelsen:

"I forskrift om standardisert erstatning etter lov om yrkesskadeborsikring er det inntatt en definisjon av samboer som tilsvarer den som er fastsatt i hovedtariffavtalen, jf. ovenfor. *Samboerutvalget* har sluttet seg til denne definisjonen med unntak av at registrering på samme adresse i folkeregisteret ikke bør være et ufravikelig krav. Regjeringen er enig med *Samboerutvalget* og vil følge opp utvalget på dette punkt."

I punkt 14 er det på denne bakgrunn foreslått en justering av den nevnte bestemmelsen.

8. Rett til arv etter loven

8.1 Gjeldende rett

For *samboere* gjelder det ingen rett til arv direkte i kraft av loven. Arverett forutsetter her som ellers i Norden at den avdøde har tilgodesett den lengstlevende i testament. Testasjonsfriheten er begrenset når testator har barn (livsarvinger).

Regler om en gjenlevende *ektefelles* arverett fremgår av arveloven kapittel II. En gjenlevende ektefelle har som hovedregel krav på en fjerdedel av det avdøde etterlater seg dersom den avdøde etterlater seg livsarvinger, og en halvpart dersom den avdøde ikke etterlater seg livsarvinger. Ektefellens arverettigheter kan i testament begrenses til fire ganger grunnbeløpet dersom den avdøde hadde livsarvinger, og til seks ganger grunnbeløpet dersom den avdøde ikke hadde livsarvinger. Ytterligere begrensninger i den lengstlevende ektefelles arverett er ikke tillatt, jf. arveloven § 7 tredje punktum. Ektefellens arv kan fortrenge arv for andre arvinger, inkludert livsarvingenes pliktdelsarv. Dette innebærer en bevisst prioritering av lengstlevende ektefelle på bekostning av avdødes øvrige arvinger.

8.2 Samboerutvalgets forslag, høringen og stortingsmeldingen

Samboerutvalget gikk ikke inn for at samboere skulle få arverett i medhold av loven. Utvalget tok i kap. 12.3.1, s. 127 utgangspunkt i at det skal mer til for at samboere skal likestilles med ektefeller på det privatrettslige området enn på det offentligrettslige. Utvalget uttalte:

”Etter utvalgets syn er det større grunn til å legge vekt på at partene faktisk har latt være å gifte seg ved vurderingen av reformer på det privatrettslige området i forhold til reformer på det offentligrettslige området. Her viser utvalget til 11.4.1, der samboernes egne ønsker i forhold til samlivsform er behandlet. Utviklingen i lovgivning og rettspraksis viser at utgangspunktet om individenes selvstendighet og uavhengighet i rettspraksis blir tillagt større vekt enn tidligere, særlig når det gjelder forholdet mellom partene.”

Utvalget la videre vekt på at samboere kan tilgodese hverandre i testament, jf. punkt 12.3.4, s. 132. Utvalget foreslo imidlertid at samboere skal kunne bestemme i testament at den gjenlevende skal arve et beløp oppad begrenset til fire ganger folketrygdens grunnbeløp, uten hinder av livsarvingenes pliktdelsarv. Utvalget foreslo i tillegg å la arveloven § 67 (om tolkning av testamenter) gjelde for samboere. Utvalget gikk inn for at det skal legges vekt på å gi samboere kunnskaper om arverettigheter og muligheten for å sette opp testament.

Høringen er behandlet i St.meld. nr. 29 (2002-2003) i punkt 7.5.1.3, s. 72:

”Under høringen gikk *Advokatforeningen* imot forslaget om rett til å etablere minste arv ved testament. Det ble vist til at forslaget vil være av liten betydning i tilfellene en slik arverett kunne tenkes viktig av hensyn til en svakere stilt part. Slike grupper oppretter sjelden

testamenter og vil dermed ikke nyte godt av ordningen. Advokatforeningen påpekte at dersom forslaget skal ha betydning, må det fastsettes rett til minste arv i loven.

Jussformidlingen i Bergen har gitt støtte til flertallets forslag. *Juridisk rådgivning for kvinner* (JURK) støtter også flertallets forslag, men vil oppstille et krav om fem års varighet fordi retten medfører store konsekvenser for blant annet særkullsbarn. JURK mener at arv etter loven bør forbeholdes ektefeller og viser til at lovverket ellers legger opp til at samboere er økonomisk selvstendige.”

I *stortingsmeldingen* foreslo Regjeringen Bondevik II å gi gjenlevende samboer rett til minste arv med et beløp tilsvarende fire ganger folketrygdens grunnbeløp direkte i kraft av loven, og begrunnet forslaget på følgende måte i kap. 7.5.1.3, s. 72:

”En slik minste arv sikrer gjenlevende samboer et minimum av økonomisk trygghet. Bakgrunnen for at regjeringen går inn for at en slik arverett skal følge direkte av loven, er særlig hensynet til svakerestilte grupper. Disse gruppene benytter seg i liten grad av adgangen til å skrive testament. Ved at retten til minste arv fastsettes direkte i loven, vil den økonomiske stillingen til den gruppen som har størst behov for en slik minste arv ved den enes bortgang trygges, og formålet med lovendringen vil i større grad oppnås.”

8.3 Departementets forslag

Departementet foreslår i tråd med stortingsmeldingen regler om rett til arv for samboere dersom samboerskapet har vart i minst de fem siste årene før dødsfallet eller samboerne har, har hatt eller venter felles barn jf. forslaget til ny § 28 b første ledd.

Mange av de hensynene som begrunner arverett for en ektefelle, kan også gjøre seg gjeldende for en gjenlevende samboer. Samboerskapet vil, som ekteskapet, ofte være et livsfellesskap der langt flere premisser enn de rent rasjonelle og økonomiske bestemmer hvordan partene ordner sitt økonomiske mellomværende. Den ene parten kan for eksempel av hensyn til klimaet i forholdet, av hensyn til barna osv. la være å ta opp spørsmålet om arv mens forholdet består. Slike menneskelige handlingsmønstre kan i seg selv begrunne en lovfestet rett til minste arv også for samboere. I tillegg antas det at det er en god del samboere som ikke setter opp testament selv om de i og for seg kunne tenke seg å tilgodese hverandre, og at bruken av testament antakelig er minst utbredt i mindre ressurssterke lag av befolkningen.

Samboeres arverett vil innebære en prioritering på bekostning av andre arvingers arverett, og ved utformingen av forslaget må man veie de ulike interesser mot hverandre. Den mest praktiske interesse motsetningen vil være mellom gjenlevende samboer og den avdødes barn. Fra et lovgivningssynspunkt vil det sentrale spørsmålet være *når* den formuesmessige tilknytningen mellom samboerne vanligvis er av en slik art at det fremstår som rimelig og rettferdig å prioritere den gjenlevende samboeren foran avdødes øvrige arvinger. Bakgrunnen for kravet etter lovforslaget om minst fem års samboerskap eller felles barn er at samboerskapet da kan regnes som så stabilt og varig at det er rimelig å gi samboerne en rett som ellers bare tilkommer ektefeller. I

samboerskap av kortere varighet der det ikke er felles barn, vil det kanskje ikke ha utviklet seg en felles økonomi i samme grad som i langvarige forhold eller forhold med felles barn.

Et annet vesentlig moment er at samboerne (partene) ofte kan ha forskjellige og til og med motstridende interesser i forhold til å få samlivet lovregulert. Noen vil se det som lite ønskelig at det skjer en ytterligere formalisering av samlivet fordi det strider mot den hensikt de hadde med nettopp å velge samboerskap. Andre igjen vil finne det urimelig å ikke ha samme rettigheter som gifte.

Dette trekker for det første i retning av at det bør gå en viss tid før legalarveretten får virkning for det enkelte paret. Kravet om fem års samliv (i de tilfellene paret ikke har, har hatt eller venter barn sammen) må ses på bakgrunn av dette. Videre reiser det seg et spørsmål om legalarveretten bør kunne fravikes ved testament, se nedenfor.

Når det gjelder den nærmere forståelsen av kravet om *fem års samliv*, vises til spesialmerknaden til lovforslaget § 28 b.

Det alternative kravet om *felles barn* som grunnlag for rett til arv reiser flere problemstillinger. For det første er det et spørsmål om det skal være tilstrekkelig at samboerne har hatt barn sammen. For rett til arv i kraft av loven er det samhörigheten mellom samboerne som utgjør det viktigste hensynet. Departementet antar at denne samhörigheten ikke blir mindre av at paret mister et felles barn. Om ikke annet ville det kunne fremstå som svært urimelig om et barns død skulle frata den gjenlevende rettigheter. At barnet er i fosterhjem, kan departementet ikke se at bør være avgjørende. Derimot kan det være mer tvilsomt hvordan man skal vurdere det dersom partene har et felles barn som er bortadoptert.

Et annet spørsmål er om det skal være tilstrekkelig at partene venter barn sammen. Det vil også i disse tilfellene kunne fremstå som urimelig om det ikke gjelder noen rett til arv etter loven. Både hensynet til barnet og den gjenlevende samboeren kan tilsi at samboeren bør få rett til arv. I lovforslaget er det forhold at partene venter barn sammen på det tidspunktet den ene dør, tatt inn som et alternativ.

Justisdepartementet ber om høringsinstansenes syn på disse spørsmålene.

Et viktig spørsmål er om legalarverett etter loven bør være *fravikelig eller ufravikelig*. I stortingsmeldingen er det ikke tatt stilling til dette. Selv om man går inn for at samboere skal ha rett til arv etter hverandre etter loven, er det ikke gitt at en slik arverett skal være obligatorisk. Man kan tenke seg en ordning der det er adgang til ved testament å bestemme at den andre samboeren likevel ikke skal ha den rett til arv som følger av lovens normalordning. En slik lovregulering innebærer at samboere får rett til arv etter hverandre uten å måtte opprette testament. Samtidig gis den enkelte samboer anledning til å bestemme noe annet for arv etter seg dersom dette er mer ønskelig. Bestemmelsen vil i så fall først og fremst ha en praktisk betydning ved at den tar

hensyn til det som må antas å være normalsituasjonen for de fleste etablerte samboerforhold: det vil si at samboere rent faktisk ikke oppretter testament til fordel for hverandre selv om de egentlig ville ønske at den andre tilgodeses med arv ved et dødsfall. En slik lovbestemmelse vil med andre ord overføre byrden med å opprette testament fra de samboerparene som ønsker å ha arverett etter hverandre, til de samboere som ikke ønsker å begunstige hverandre med arv.

Ektefellers rett til arv etter hverandre er som nevnt ufravikelig, jf. arveloven § 7 tredje punktum, som innebærer at retten til minste arv på 4 eller 6 ganger grunnbeløpet ikke kan begrenses ved testament. Hensynet til den svake part i forholdet taler for en tilsvarende regel for samboere. Hensynet til samboeres rett til å velge selv ut fra at samboerskap kan være en samlivsform som bevisst er valgt for å unngå de rettsvirkninger som følger av ekteskap, taler på den annen side for at regelen gjøres fravikelig. Departementet ser visse betenkeligheter med at et slikt faktisk forhold som samboerskap er, skal frata private deres rett til å bestemme over økonomiske disposisjoner til fordel for andre private, selv om disse betenkelighetene vel er mindre når det er tale om et samboerskap som har vart mer enn fem år. Gjøres bestemmelsen ufravikelig, innebærer det at det ikke lenger vil være mulig å velge en samlivsform som gir partene mulighet til å være fullt ut økonomisk selvstendige i forhold til hverandre.

Departementet foreslår – under en viss tvil – på denne bakgrunn at en samboer skal ha adgang til å bestemme i testament at den andre samboeren ikke skal ha rett til arv etter ham eller henne. Rimelighetshensyn taler imidlertid for at den andre parten bør være varslet om en slik testamentsbestemmelse, blant annet for å unngå at den manglende retten til arv kommer som en ubehagelig overraskelse ved dødsfallet, og for at den andre parten kan vurdere å opprette et tilsvarende testament for arv etter seg. Det foreslås derfor en regel tilsvarende arveloven § 7 første og annet punktum om at et testament som fratar en samboer rett til arv, som utgangspunkt bare er gyldig hvis samboeren har fått kunnskap om testamentet.

9. Rett til å sitte i uskifte

9.1 Gjeldende rett

Samboere har i dag ingen lovfestet rett til å sitte i uskiftet bo.

Ektefeller har derimot rett til å sitte i uskifte etter reglene i arveloven kapittel III. Uskifte innebærer at skifteoppgjøret etter en avdød ektefelle utsettes, oftest frem til den gjenlevende ektefellen dør. Under uskiftet inngår den avdøde og den gjenlevende ektefells eiendeler i et felles uskiftebo. Retten til å sitte i uskifte avhenger av om ektefellene har felles barn eller særskullsbarn og om de har felleseie eller særeie.

For ektefeller som har *felleseie* og kun felles barn eller ingen barn, gjelder følgende: Når den ene ektefellen dør, har den gjenlevende ektefellen rett til å overta felleseiet uskiftet med den førstavdødes andre arvinger etter loven jf. arveloven § 9 første ledd.

For ektefeller som har *særeie*, gjelder litt andre regler, jf. arveloven § 9 annet ledd. Om den gjenlevende skal kunne sitte i uskifte med særeiemidler, må dette ha vært fastsatt i en ektepakt, jf. ekteskapsloven § 43. Retten til å sitte i uskifte må altså være avtalt på en klar og betryggende måte mens ekteskapet fortsatt besto. Om det ikke foreligger slik ektepakt, kan gjenlevende bare sitte i uskifte med den avdødes særeie dersom samtlige arvinger samtykker til dette.

Uskifteordningen er på denne måten knyttet direkte til en formuesordning som er karakteristisk for ekteskapet, og som reguleres av ekteskapsloven. På denne bakgrunn må uskifte anses som en arverettslig særordning for ektefeller.

Uskifte kan nektes etter arveloven § 13 dersom det er sannsynlig at den avdødes kreditorer eller øvrige arvinger får vesentlig dårligere utsikter til dekning eller arv på grunn av den gjenlevendes forhold. Bakgrunnen for denne bestemmelsen er den betydelige frihet den gjenlevende har til å råde over de eiendeler som inngår i uskifteboet.

I utgangspunktet har den lengstlevende rett til å sitte i uskifte livet ut, slik at boet skiftes ved den lengstlevendes død. Den lengstlevende kan likevel når som helst velge å skifte boet med de øvrige arvingene. Retten til uskifte faller bort dersom han eller hun gifter seg på nytt eller blir umyndiggjort. På visse vilkår kan de øvrige arvingene kreve at boet skiftes.

Dersom det skiftes mens den lengstlevende fortsatt er i live, skal skiftet i utgangspunktet foregå som om den lengstlevende ikke hadde sittet i uskifte. Ektefellenes bo deles først, deretter fordeles arven etter førstavdøde. Lengstlevende ektefelle er da arving i avdødes bo. Det skal likevel ikke skje noen skjevdeling av verdiene i boet.

Dersom uskifteboet først skiftes når også den lengstlevende er død, skal felleseiemidler i utgangspunktet deles likt mellom arvingene etter førstavdøde og arvingene etter lengstlevende. Det skal ikke beregnes arv fra førstavdøde til lengstlevende ektefelle. Midler som er særeie og som har vært omfattet av uskifteboet, skal i utgangspunktet fordeles ”på grunnlag av verditilhøvet av særeigemidlane til ektemakane på den tid då uskiftet tok til”, jf. arveloven § 26 annet ledd første punktum.

9.2 Samboerutvalgets forslag, høringen og stortingsmeldingen

Et flertall i *Samboerutvalget* foreslo at en gjenlevende samboer skal gis rett til å sitte i uskifte med felles bolig og innbo. Utvalget la vekt på at felles bolig og innbo representerer de nære ting som samboerne har brukt i fellesskap, og at det rammer hardt om den ene må flytte som følge av den annens død. Det ble pekt på at felles bolig og innbo står i en særstilling. Dette gjenspeiles også ved at husstandsfellesskapsloven gir en særlig regulering av behandlingen av disse formuesgodene ved husstandsfellesskapets opphør. Samboerutvalget vurderte om det bør etableres regler

om felleseie mellom samboere, men fant ikke grunn til å foreslå dette, jf. kap. 12.3.2, s. 127.

Etter utvalgsflertallets mening burde retten til uskifte gjelde for samboere med felles barn og par som har vært samboere i mer enn fem år før den enes død. Et mindretall gikk inn for at bare samboere med felles barn skal ha adgang til å sitte i uskifte. Et annet mindretall gikk imot rett til å sitte i uskifte for samboere.

Utvalget drøftet videre betingelsene for *opphør av uskifte*. Flertallet gikk inn for at retten til uskifte bør falle bort dersom den gjenlevende inngår ekteskap eller etablerer et nytt samboerforhold, eller dersom den gjenlevende får barn med en ny samboer. Forslaget er begrunnet slik i utredningen punkt 12.3.4, s. 136:

”Mange av de samme hensyn som begrunner at retten til uskifte faller bort hvis gjenlevende inngår nytt ekteskap, gjelder tilsvarende dersom gjenlevende blir samboer. Først og fremst gjelder dette hensynet til arvelaters andre arvinger. De har stått tilbake fordi lengstlevende skulle sikres økonomisk når han eller hun ble igjen alene, mens lengstlevende nå ikke lever alene lenger. Det er arven etter førstavdøde som skal gjøres opp, og det blir vanskeligere for arvingene å kontrollere disposisjonene til den som sitter i uskifte og hvorvidt disse er lojale overfor boet, når økonomien sammenblandes i et samboerforhold. Det kan dessuten bli vanskelige arveoppgjør (eller økonomiske oppgjør ved et senere brudd i samboerskapet) når en blander inn en samboers økonomi før en har foretatt et skifte i forhold til avdøde ektefelles arvinger.

Om retten til uskifte skal opphøre ved et nytt samboerforhold, er i prinsippet uavhengig av om det innføres rett til arv og uskifte etter et samboerskap. Men når utvalget har foreslått en viss rett til å sitte i uskifte også for samboere, vil det gi en bedre sammenheng i reglene dersom retten til uskifte bortfaller ved nytt samboerskap.

Utvalgets flertall har kommet til at retten til uskifte bør falle bort dersom gjenlevende etablerer samboerskap og arvingene etter førstavdøde ikke samtykker i at gjenlevende fortsatt kan sitte i uskifte. Ved vurderingen har utvalget lagt særlig vekt på hensynet til førstavdødes arvinger og ønsket om å unngå innviklede arveoppgjør mellom flere ulike grupper av arvinger. Utvalgets flertall finner at det ville være lite rimelig om retten til uskifte skulle falle bort umiddelbart når samboerskapet inngås.

Flertallet foreslår at retten til uskifte først skal falle bort etter to års samboerskap eller hvis gjenlevende får barn med en ny samboer. Flertallet ser ikke gode grunner for å fravike det utgangspunktet utvalget har kommet fram til i 12.1. Den inngripende endring som et skifte vil ha på lengstlevendes økonomi, tilsier at det ikke bør kunne kreves skifte før samboerskapet har vart i to år, idet lengstlevende bør ha trygghet for at forholdet er stabilt.”

Høringsinstansene hadde ulike syn på forslaget om rett til å sitte i uskifte. Enkelte støttet forslaget, mens andre gikk inn for at spørsmålet burde utredes ytterligere, eventuelt at det ikke burde lovreguleres. Det var også ulike oppfatninger om hvilke krav man bør

stille til samboerskapet. Et flertall av høringsinstansene som uttalte seg, mente at bare samboere med felles barn burde omfattes av reguleringen. Disse høringsinstansene var: Den Norske Advokatforening, Den norske Dommerforening, Fylkesmannen i Nord-Trøndelag, Jussformidlingen, Justisdepartementet og Kirkens Familielvern.

Regjeringen Bondevik II gikk i *stortingsmeldingen* inn for å lovfeste en rett til å sitte i uskiftet bo med felles bolig og innbo for samboere med felles barn.

I meldingen kap. 7.5.1.1, s. 71 ble det gitt følgende begrunnelse for å la samboere få rett til å sitte i uskifte:

”Etter regjeringens syn taler gode grunner for å gi samboere med felles barn rett til å sitte i uskiftet bo med bolig og innbo. [Samboer]utvalgets flertall har lagt vekt på å verne gjenlevende samboer ved den andres død. På grunn av reglene om pliktdelsarv til livsarvingene er en lovfestet uskifteregel nødvendig for at disse samboerne skal kunne oppnå uskifte dersom de ønsker det.

Samboere uten felles barn kan tilgodese hverandre i testament dersom de ønsker å gi lengstlevende rettigheter. Har samboeren ikke livsarvinger, kan han eller hun råde over alt vedkommende eier i testament. Når det ikke foreligger testament etter avdøde, kan dette være et tegn på at vedkommende ønsker at legalarvingene skal tilgodeses fremfor samboeren. Når samboerne ikke har skrevet testament til fordel for hverandre, eller ikke har inngått ekteskap, kan dette være et bevisst valg som lovgiver ikke bør gripe inn i. Som utvalgets mindretall peker på, vet man ikke hva de fleste samboere uten felles barn ville ha besluttet om uskifterett for lengstlevende.

Det vil også kunne oppstå bevisproblemer knyttet til samboerskapets varighet dersom det innføres rett til uskifte for samboere uten felles barn. Gjenlevende vil ha interesse av å søke å dokumentere at samboerskapet har vart i fem år, mens de øvrige arvingene vil søke å dokumentere det motsatte. Regjeringen frykter at en slik regel vil virke prosessskapende og øke antallet skiftetvister.”

Regjeringen Bondevik II sluttet seg også til utvalgets forslag om en nærmere regulering av *opphør av uskifte* og uttalte i meldingen kap. 7.5.1.2, s. 71:

”Regjeringen vil gå inn for den løsning utvalgflertallet har valgt. Hensynet til å sikre gjenlevendes rettigheter til bolig og innbo gjør seg ikke gjeldende i samme grad når han eller hun ikke lenger bor alene. Dessuten vil gjenlevendes økonomi gjerne bli blandet sammen med den nye samboerens økonomi. Kravet om to års varighet eller barn gir en viss trygghet for at det nye samboerskapet er stabilt.”

9.3 Departementets forslag

9.3.1 Vilkår for rett til å sitte i uskifte

Det er foreslått regler om samboeres rett til å sitte i uskifte i lovforslaget §§ 28 c til 28 g. Justisdepartementet viser til begrunnelsen i St.meld. nr. 29 (2002-2003) kap. 7.5.1.1, s. 71, som er gjengitt foran i punkt 9.2, og legger til grunn at reglene bør gjelde samboere med felles barn. Det vises til forslaget til ny § 28 c i arveloven.

Når forslaget er avgrenset til samboere med felles barn, har departementet lagt særlig vekt på at samboere uten barn står fritt til å regulere spørsmål om arv i testament. Samboerne står også fritt til å foreta formuesoverføringer seg imellom i levende live i form av gaver.

Om hvem som skal regnes som samboere, vises det til punkt 7.4. Kravet om felles barn er også drøftet i tilknytning til forslaget om rett til arv etter loven, se punkt 8.3.

De hensyn som gjør seg gjeldende i vurderingen av om det er tilstrekkelig at partene har, hatt barn eller venter barn sammen, kan imidlertid ha ulik vekt avhengig av om det er spørsmål om rett til arv eller spørsmål om rett til uskifte. Et viktig hensyn bak regler om rett til uskifte, er oppfostringen av felles barn. Dette hensynet slår ikke til for det tilfellet at barnet ikke lever lenger når retten til uskifte gjøres gjeldende. På den annen side vil det kunne virke urimelig å nekte uskifte der en av samboerne og felles barn for eksempel omkommer i en ulykke. At barnets død skal føre til rettighetstap for den gjenlevende, kan ramme hardt. Når det gjelder spørsmålet om det er tilstrekkelig at partene venter barn sammen, tilsier hensynet til det ufødte barnet at det gis adgang for den gjenlevende til å overta felles bolig og innbo uskiftet. Justisdepartementet antar derfor at en gjenlevende samboer som har eller har hatt barn med avdøde, eller som venter barn med avdøde, bør kunne sitte i uskifte. Hensynet til oversiktighet i regelverket taler også for at reglene om arv og uskifte utformes likt på dette punktet. Det bes om høringsinstansenes syn på disse spørsmålene.

I forslaget til § 28 f er det foreslått at arveloven kapittel III om uskifte ellers skal gjelde så langt det passer. Dette innebærer f.eks. at det vil kreves samtykke fra eventuelle særkullsbarn for at den gjenlevende skal få sitte i uskifte. Det innebærer videre at begrensningen i retten til å kreve uskifte i arveloven § 13 – om kreditorer og andre arvingers utsikter til dekning og arv – også skal gjelde for samboere.

9.3.2 Omfanget av uskifteboet – felles bolig og innbo

For ektefeller bestemmes omfanget av uskifteboet som utgangspunkt av formuesordningen mellom ektefellene. Som hovedregel er det bare anledning til å overta uskiftet eiendeler som er i felleseie mellom ektefellene. For at eiendeler som var den avdødes særeie skal gå inn boet, må det være bestemt i ektepakt. Disse reglene er positivrettslige, og det vil ikke være grunnlag for noen analogisk anvendelse på samboerforhold. Å sitte i uskifte uten at det eksisterer et felleseie som senere skal

skiftes, er i en viss forstand selvmotsigende. For å muliggjøre en rett for samboere til å sitte i uskifte, er man derfor avhengig av å definere en formuesmasse som skal forbli "uskiftet" etter den ene samboerens død. At formuesmassen skal forbli "uskiftet", vil for samboere i realiteten innebære at den gjenlevende samboeren gis rett til å råde over den, disponere den, så lenge uskiftet består. Med andre ord er det tale om å utsette arveoppgjøret for disse verdiene og gi den gjenlevende en temmelig fri råderett over gjenstandene i mellomtiden.

Departementet foreslår at retten til å sitte i uskifte for samboere begrenses til felles bolig og innbo. Ved å definere "uskifte-formuesmassen" til bolig og innbo vil den gjenlevende normalt bli sikret en vesentlig del av formuesmassen samboerne rådet over.

Den nærmere avgrensningen av hva som skal forstås med felles bolig og innbo, må bli skjønnsmessig. Se spesialmerknaden til § 28 c.

Husstandsfellesskapsloven benytter uttrykkene "felles bolig" og "vanlig innbo", men det er lite veiledning i forarbeidene om hvordan disse begrepene konkret skal forstås. I ekteskapsloven § 31 benyttes uttrykket "eiendeler som har tjent til ektefellenes felles personlige bruk, som felles bolig og vanlig innbo". I forarbeidene er det forutsatt at det kan være aktuelt å la fritidsbolig falle inn under denne bestemmelsen.

Justisdepartementet foreslår imidlertid at uskifte for samboere begrenses til samboernes faste felles bolig (med innbo). Boligen vil i de ordinære tilfellene utgjøre den vesentligste formuesmassen etter avdøde, og det er den som er det vesentligste formuesobjektet for gjenlevende å overta med tanke på å opprettholde en akseptabel levestandard mv. Fritidsbolig vil dermed etter lovforslaget falle utenfor det som en gjenlevende samboer kan overta uskiftet uten at det er bestemt i testament eller i avtale med arvingene.

Etter ekteskapsloven § 31 tredje ledd er det forutsatt at mer ekstraordinært innbo, som antikviteter og kunstverk, ikke faller innenfor begrepet "innbo". På den ene siden kan det vurderes slik at en gjenlevende samboer fullt ut får dekket sitt behov for bolig og innbo uten at boligen inneholder antikviteter og kunstverk. På den annen side kan det tenkes å virke støtende om slike eiendeler skal fjernes fra boligen som følge av etableringen av et uskifte. Departementet ber om synspunkter på om "innbo" i arveloven, i motsetning til ekteskapslovens "vanlig innbo", bør omfatte boligens faktiske og normale innbo også der dette har høy verdi.

Et særlig spørsmål er om boligen og innboet må være anskaffet mens samlivet bestod, eller om den gjenlevende skal kunne sitte i uskifte med bolig eller innbo som den førstavede hadde ervervet før det ble etablert et samboerforhold. Den svenske sambolagen gjelder bare en eiendom som er anskaffet "under samlevnaden eller i anslutning til samboförhållandets inledning" jf. Ds 2005:34 s. 68. Hensynet til nordisk rettslikhet kan da tale for å sette et slikt vilkår. På den annen side blir en slik regel mer komplisert å gjennomføre, og den gir et dårligere vern for den gjenlevende.

Departementet mener derfor at mye taler for å la regelen gjelde enhver bolig som har tjent til samboernes felles bruk, uansett når den ble anskaffet. Vurderingen her må ses i lys av at en gjenlevende samboer har rett til uskifte bare dersom samboerne hadde eller ventet felles barn.

Etter arveloven § 9 annet ledd kan en ektefelle sitte i uskifte med særeiemidler hvis arvingene gir samtykke til dette. Departementet foreslår en tilsvarende regel om at arvingene kan samtykke til at den gjenlevende samboeren sitter i uskifte med andre eiendeler enn felles bolig og innbo, se lovforslaget § 28 c første ledd tredje punktum. Se også punkt 9.3.3 nedenfor om adgangen til å utvide uskifteretten ved testament.

9.3.3 Testasjonsfrihet

Samboerutvalget tok ikke opp til vurdering om eventuelle regler om rett til å sitte i uskifte for samboere bør være fravikelige eller ufravikelige. På samme måte som for rett til arv, se punkt 8.3, er det et spørsmål om det bør være adgang til ved testament å bestemme noe annet om den andre samboerens rett til å sitte i uskifte enn det som følger av lovens regler. For det første kan man tenke seg en adgang til å *utvide* den gjenlevende samboerens rett til å sitte i uskifte ved at det bestemmes at uskifteboet skal omfatte flere eiendeler enn felles bolig og innbo. For det annet kan man tenke seg en adgang til å *begrense* den andre samboerens rett til å sitte i uskifte. En slik testamentsbestemmelse kan gå ut på at den andre samboeren ikke skal ha rett til å sitte i uskifte i det hele tatt, at retten bare kan gjøres gjeldende på visse vilkår, eller at uskifteretten skal gjelde færre eiendeler enn det som følger av lovens regler.

Departementet kan ikke se avgjørende hensyn som taler mot en adgang til ved testament å utvide uskifteretten i forhold til lovens normalordning. En slik regel vil gi samboere mulighet til å sikre hverandre i samme utstrekning som ektefeller. Departementet kan heller ikke se at hensynet til livsarvingene og deres rett til pliktdelsarv kan anføres som noe argument mot en regel om adgang til å utvide uskifteretten, siden regelen bare vil innebære at livsarvingene etter samboere kan bli satt i samme situasjon som livsarvinger etter ektefeller.

Et annet spørsmål er om loven bør åpne for at et testament begrenser den gjenlevendes rett til å sitte i uskifte. Et hensyn som taler mot en slik adgang, er at dette kan gi et dårlig vern for den svake parten i forholdet. I den grad reglene om uskifte begrunnes med hensynet til oppfostringen av felles barn kan det også argumenteres med at retten til å sitte i uskifte bør være absolutt. På den annen side vil en regel om testasjonsfrihet også i denne retningen innebære at reguleringen for samboere blir mer lik ordningen for ektefeller. Ektefeller kan ved å opprette særeie begrense den gjenlevendes adgang til å sitte i uskifte. Riktignok krever dette enighet mellom ektefellene, mens et testament er en ensidig disposisjon som ikke krever medvirkning fra den andre samboeren. Dette innebærer at samboere vil ha større adgang til å begrense uskifteretten for den andre parten enn det ektefeller har. Men når samboerskapet kan være bevisst valgt som samlivsform for å unngå de rettsvirkninger som følger av et ekteskap, er ikke dette nødvendigvis noen avgjørende innvending. Respekten for

partenes valg av en samlivsform som har som utgangspunkt at partene ikke har økonomiske rettigheter og forpliktelser overfor hverandre, taler med tyngde for at regler som gjør inngrep i dette utgangspunktet, gjøres mest mulig fleksible.

Departementet foreslår etter dette en regel om at samboere ved testament kan fastsette andre ordninger om uskifte enn det som følger av lovens regler. På samme måte som når det gjelder retten til arv, jf. punkt 8.3, foreslås det at et testament som begrenser den andre partens rett til å sitte i uskifte, som utgangspunkt bare er gyldig hvis samboeren har fått kunnskap om testamentet, jf. den nåværende tilsvarende bestemmelsen i arveloven § 7 første og annet punktum.

9.3.4 Et valg mellom arv og uskifte

Dersom det gis regler om rett til arv og uskifte for samboere, antar departementet at det kan være naturlig med en regel om at samboere må velge mellom arv og uskifte. Ektefeller må også velge mellom å ta arv eller å skifte. Det innebærer at dersom den gjenlevende ønsker å ta arv med en gang, så utelukker det uskifte. Om den gjenlevende først begjærer uskifte, men senere velger å skifte, gjenoppstår imidlertid retten til arv.

Det er mulig å legge den motsatte regelen til grunn, nemlig at en samboer kan ha rett til arv og uskifte samtidig, men departementets foreløpige vurdering er at dette er lite ønskelig. Dette kan gi et resultat som fremstår som lite rettferdig for øvrige arvinger i boet. Departementet foreslår derfor samme løsning som for ektefeller, se § 28 b tredje ledd og § 28 e annet punktum.

9.3.5 Uskifteboet

9.3.5.1 Som nevnt under punkt 9.3.2 har uskifteboet for ektefeller nær sammenheng med formuesordningen. Uskifteboet er som normalordning et felleseiebo som ikke er skiftet, og kan dermed ses som en forlengelse av dette. For samboere blir forholdet et annet. Rettslig sett har man ikke å gjøre med noen felles formuesmasse som det som sådan er knyttet rettsvirkninger til, selv om samboernes eiendomsforhold og økonomi rent faktisk ofte vil være sammenblandet. For samboere innebærer alminnelige rettsregler at fordelingen ved opphør av samboerskapet skal skje på grunnlag av eierforholdet til den enkelte eiendel (som riktignok kan være i sameie), og det er ingen særlige regler om verdimeslige overføringer mellom samboerne som en konsekvens av at samboerskapet opphører. Alminnelige berikelsessynspunkter kan imidlertid gi rom for korreksjoner i form av vederlagskrav (jf. Rt. 1984 s. 497 og 2000 s. 1089).

For å få til en hensiktsmessig regulering av uskifte for samboere antar departementet at mye taler for å konstruere uskifteboet som en felles eiendomsmasse som det som sådan gjelder enkelte særlige rettsregler for. Dette vil svare til det som gjelder for uskifte, når et ekteskap oppløses ved den ene ektefellens død. Under uskiftet bør for eksempel reglene i arveloven §§ 18 og 19 om den gjenlevendes rådighet gjelde tilsvarende. I lovforslaget følger dette av § 28 f, som generelt henviser til reglene i arveloven kapittel III. Når uskifteboet skal skiftes, antar departementet at det bør gjelde særlige regler om

delingen som avviker noe fra det som ellers ville være løsningen når fordelingen kun baseres på eiendomsretten til den enkelte eiendel, se nedenfor.

9.5.3.2 Det blir da et spørsmål om *hva som skal anses å høre til uskifteboet når det gjelder eiendeler som erverves etter at uskifteboet er opprettet.*

For ektefeller følger det av arveloven § 17 at det en gjenlevende ektefelle erverver mens vedkommende sitter i uskifte, går inn i uskifteboet. Dersom ektefellene hadde helt eller delvis særeie, gjelder særlige regler. Den løsning som i loven er valgt for ektefeller, passer ikke like godt for samboere, og spørsmålet bør antakelig løses på en annen måte.

Justisdepartementet foreslår i § 28 c tredje ledd en regel om at eiendeler som hører naturlig sammen med de eiendeler som inngår i uskifteboet, også hører til uskifteboet. Dette innebærer at eiendeler som knytter seg til den felles boligen med innbo, går inn i uskifteboet, også når de er anskaffet av den lengstlevende etter at boet ble overtatt uskiftet.

Utgangspunktet etter lovforslaget er at uskifteboet omfatter felles bolig og innbo, uavhengig av eierforholdene samboerne imellom, jf. punkt 9.3.2. Dette innebærer at i den grad den gjenlevende var deleier i bolig og innbo vil også hans eller hennes del omfattes av uskifteboet, med de rettsvirkninger det får. På samme måte vil det den gjenlevende senere erverver som naturlig faller inn under "felles bolig og innbo", høre med til uskifteboet. Verdiøkninger som følge av oppussing av boligen vil gå inn i uskifteboet. En generell verdistigning for eiendommen vil på samme måte bli en del av boet. Tilsvarende vil nye tilskudd til innboet inngå som en del av uskifteboet.

9.5.3.3 Hvem som skal ha *ansvaret for å overta gjeld*, er et praktisk spørsmål som må ha en løsning ved alle arvefall. Normalløsningen etter norsk rett er at arvingene overtar ansvar for gjelden når de tar arv. Dersom den gjenlevende skal overta boet uskiftet, ønsker sjelden slektsarvingene å overta noe gjeldsansvar. For ektefellen er det derfor et vilkår for å overta boet uskiftet at den gjenlevende alene overtar ansvaret for den avdødes gjeld. Dette følger av arveloven § 20. Departementet legger til grunn at det også er naturlig og nødvendig at en gjenlevende samboer blir helt eller delvis ansvarlig for den avdødes gjeld når samboeren velger å sitte i uskifte. Ofte vil gjelden være knyttet til boligen, og det synes ikke urimelig at den gjenlevende for å kunne overta boligen uskiftet også må overta gjeldsansvar.

Departementet vil presisere at spørsmålet om gjeldsovertakelse er et annet enn spørsmålet om hvor stor andel av verdiene i boet den enkelte arving har krav på. En regel som gjør den gjenlevende ansvarlig for gjelden i boet, gir ikke de andre arvingene rett til en større andel av arven enn det de ville ha hatt krav på hvis boet etter den avdøde ble skiftet med en gang. Også om enkelte eiendeler overtas uskiftet, vil det være slik at det er forholdet mellom eiendeler og gjeld som avgjør den enkeltes arveandel.

Den nærmere fordelingen av gjeldsansvaret mellom den gjenlevende og de øvrige arvingene etter avdøde kan tenkes ordnet på ulike måter.

Utgangspunktet for ektefeller er som nevnt at den gjenlevende overtar all gjeld. Denne løsningen er også mulig overfor samboere. I større bo der det er en betydelig formuesmasse utover boligen, kan imidlertid en slik regel få urimelige utslag. Er gjelden tilsvarende høy, vil en slik regel ikke sjelden kunne innebære at samboeren ikke vil ha mulighet til å ta over felles bolig og innbo som uskiftet.

Et annet alternativ er at de andre arvingene overtar den delen av den avdødes gjeld som er påheftet eiendeler som ikke hører til uskifteboet. Denne løsningen vil innebære at den gjenlevende blir ansvarlig for gjeld med sikkerhet i den felles bolig eller innboet og for usikret gjeld. En slik avgrensning kan virke rimelig i mange situasjoner. På den annen side vil det ofte være slik at det ikke er noen sammenheng mellom gjeldspostens opprinnelse og hvilken eiendel som er stilt som sikkerhet, jf. for eksempel at kjøpet av en bil kan være finansiert med sikkerhet i boligen. Regelen kan også åpne for en viss grad av tilpasning fra partenes side ved at det er den gjenlevendes mulige gjeldsansvar som blir bestemmende for hvilke eiendel som stilles som sikkerhet.

Et tredje alternativ vil være en plikt til å overta en gjeldsandel som tilsvarer den verdiandelen man overtar i og med uskiftet. Dette kan imidlertid gi andre praktiske ulemper som for eksempel behov for refinansiering av gjelden i boet – uten at det nødvendigvis finnes andre objekter som er egnet som sikkerhet mv.

Justisdepartementet antar at dette er et område der det kan være vanskelig å utforme regler som vil slå rimelig ut i alle typer tilfeller, og departementet er i tvil om den nærmere reguleringen.

Ved utformingen bør man ta sikte på at reglene skal være mest mulig praktikable for flertallet av samboerskap, samtidig som at de bør lede til et mest mulig rimelig resultat. Departementet foreslår at det tas utgangspunkt i en regel som den som gjelder for ektefeller etter arveloven § 20 om at den gjenlevende overtar all gjeld. Departementet legger som nevnt til grunn at i de fleste samboerskap vil samboernes gjeldsforpliktelser i all hovedsak være boliggjeld. Det antas derfor at det i slike bo ikke vil fremstå som urimelig at den som overtar boligen uskiftet, også må overta ansvaret for gjelden.

For til en viss grad å kunne få til en rimelig løsning også for samboerskap der det er eiendeler av ikke ubetydelig verdi utover de eiendeler som omfattes av uskifteboet, og der det er tatt opp lån for å finansiere disse eiendelene eller de er brukt som finansieringsgrunnlag for annen virksomhet, er det i lovforslaget gjort unntak for gjeld som er sikret med pant i eiendeler som ikke hører til uskifteboet. Dette kan avgrense mot gjeldsforpliktelser som nokså klart knytter seg til andre eiendeler enn de eiendeler som inngår i uskifteboet. Bestemmelsen kan likevel komme til å gi tilfeldige utslag, siden det ikke behøver å være noen sammenheng mellom hvilke erverv gjelden er

stiftet for og hvilken eiendel som er stilt som sikkerhet. Departementet antar imidlertid at en regel om gjenlevendes gjeldsansvar ved uskifte avgrenset på denne måten ofte vil føre til et resultat som fremstår som rimelig for både den gjenlevende samboeren og arvingene. I lovforslaget er derfor en slik regel tatt inn som lovens utgangspunkt i § 28 d første punktum.

Departementet foreslår samtidig en regel om at den gjenlevende samboeren kan kreve at gjelden skal fordeles forholdsmessig, slik at den gjenlevende samboeren bare overtar en så stor del av gjelden som den avdødes andel av uskifteboet utgjør i forhold til de verdier han eller hun etterlater seg for øvrig. En slik gjeldsfordeling må i så fall fastsettes av tingretten, og departementet legger til grunn at den praktiske gjennomføringen må avklares i den forbindelse. Bestemmelsen er tatt inn i lovforslaget § 28 d tredje punktum.

Et særskilt spørsmål er om tingretten bør ha adgang til å nekte å ta et slikt krav til følge dersom løsningen om forholdsmessig gjeldsovertakelse vil virke urimelig overfor de andre arvingene. En slik adgang er ikke tatt inn i lovforslaget. Departementet har for det første vanskelig for å se at en ordning der ansvaret for gjelden fordeles forholdsmessig, prinsipielt skulle kunne lede til et resultat som virker urimelig overfor de andre arvingene. En slik delvis gjeldsovertakelse kan riktignok sette de andre arvingene i en vanskelig situasjon fordi det kan medføre at de ikke vil være i stand til å overta arveobjektet, men i stedet må selge det for å dekke gjeld. Men dette vil ha bakgrunn i arvingenes økonomiske situasjon, muligheter for refinansiering osv., som er vurderingstemaer som det neppe er nærliggende at tingretten involveres i. En regel som nevnt, vil også øke muligheten for tvister i forbindelse med at et bo skal overtas uskiftet. Departementet ber særskilt om høringsinstansenes synspunkter på hvordan gjeldsansvaret bør reguleres.

Gjenlevende samboer vil etter lovforslaget også ha adgang til å utferdige proklama i samsvar med skifteloven, jf. lovforslaget § 28 d annet punktum.

9.5.3.4 Som nevnt antar departementet at det med en regel om rett til å sitte i uskifte med felles bolig og innbo bør følge regler om *deling av uskifteboet* som avviker noe fra de prinsipper som ellers ville gjelde ved deling i forbindelse med opphør av et samboerskap. Reglene bør etter departementets syn likevel ha som formål at de skal føre til mest mulig samme resultat som det som ellers ville gjelde for samboere.

De vanlige prinsippene som ellers ville gjelde, ville innebære at "uskifteboet" besto av den lengstlevendes eiendeler og den avdødes eiendeler, og at ved delingen etter den lengstlevendes død ville hver av arving-gruppene overta eiendelene til den av samboerne vedkommende arvinggruppe har arverett etter. Når det gjelder innboet, vil det gjerne være slik at eiendeler skiftes ut eller det kommer til nye. Som nevnt foran foreslår departementet en regel om at eiendeler som erverves og som naturlig hører til bolig og innbo, skal gå inn i uskifteboet. Dette løser imidlertid ikke spørsmålet om hvordan denne skiftende eiendomsmassen som uskifteboet utgjør, skal fordeles når

boet skal skiftes. Enkelte eiendeler kan være erstattet av nye, noen eiendeler kan være solgt eller gitt bort, mens andre eiendeler igjen kan være nye tilskudd til innboet. Skulle man ved skifte av uskifteboet ubetinget legge vekt på eiendomsretten til eiendelene - som de vanlige prinsipper for deling av formuesmassen etter samboere antakelig ellers ville føre til - kunne det gi urimelige utslag, og fordeling etter slike prinsipper kunne også bli vanskelig å praktisere. Særlig for den førstavdødes arvinger kunne det fremstå som urimelig om den førstavdødes eiendeler kunne forbrukes eller på annen måte gå ut av uskifteboet i løpet av uskifteperioden, mens eiendeler som kommer til, skulle være å anse som den lengstlevendes eiendom, og bare skulle fordeles til den lengstlevendes arvinger. (Denne problemstillingen kan likevel ha noe begrenset interesse, fordi samboerne – etter lovforslagets hovedregel – vanligvis vil ha felles livsarvinger.)

Departementet antar som nevnt at uskifteboet bør anses som en egen formuesmasse, som på skiftet skal fordeles etter egne regler. Departementet foreslår i § 28 e første punktum en regel om deling basert på verdiene i boet. Verdiene skal fordeles mellom de to gruppene arvinger i samme forhold som det verdiene av uskifteboets eiendeler fra de to samboerne utgjorde på det tidspunktet eiendelene ble tatt over uskiftet. En slik regel vil så langt det er mulig føre til et resultat som er i samsvar med det som ville være forholdet uten regler om uskifte og rettigheter etter et uskiftebo, men regelen vil likevel prinsipielt føre til en annen måte å fordele eiendeler på enn det som følger uten særskilt lovregulering. Når det gjelder fordelingen av de enkelte eiendeler, er skifteloven kapittel 10 gitt tilsvarende anvendelse, jf. tredje punktum, med unntak for regelen i skifteloven § 63 annet og tredje ledd som gjelder en ektefelles rett til å få lagt ut boligeiendom på sin lodd.

Dette forslaget til delingsregel skaper et behov for dokumentasjon av eller bekreftelse på verdiene av hver av samboernes eiendeler som inngår i uskifteboet. Etter mønster av de regler som gjelder for ektefeller med særeie i arveloven § 14 annet ledd, er det tatt inn en regel om at verdiforholdet mellom eiendelene skal dokumenteres, enten ved enighet mellom arvingene og den gjenlevende samboeren, eller ved at det blir holdt registrering og verdsetting gjennom tingretten. Se lovforslaget § 28 g første ledd annet til fjerde punktum.

Når det gjelder skifte av uskifteboet, gjør departementet oppmerksom på at Skiftelovutvalget (oppnevnt ved kgl. res. 9. september 2005) har fått i oppdrag å utrede spørsmålet om å la skiftelovens regler om skifte av formuen ved samlivsbrudd og død også omfatte samboere. I dag gjelder ikke skifteloven for tvister i forbindelse med oppløsningen av samboerskap. En slik tvist vil følge tvistemålslovens (tvistelovens) alminnelige regler.

9.3.6 Plikt til å skifte ved inngåelse av nytt ekteskap eller samboerskap

En gjenlevende ektefelles rett til uskifte opphører ved inngåelse av nytt ekteskap eller dersom ektefellen blir umyndiggjort, se arveloven § 23. I tillegg kan en arving kreve boet skiftet om den gjenlevende forsømmer oppfostringsplikten overfor vedkommende eller dersom den gjenlevende "fer misleg åt" så boet minker unødig eller reduseres

vesentlig, jf. arveloven § 24 annet ledd. Om arvingene samtykker, vil gjenlevende i mange tilfeller kunne opprettholde et uskifte etter inngåelsen av nytt ekteskap, jf. ekteskapsloven § 8 annet ledd.

Departementet antar at de samme prinsippene bør gjelde for et samboeruskifte, se henvisningen til reglene i arveloven kapittel III i lovforslaget § 28 f.

Et særskilt spørsmål er om reglene for opphør av uskifte bør suppleres både for ektefeller og samboere. Det første spørsmålet er om også *inngåelsen av nytt samboerskap* bør føre til at et eksisterende uskiftebo må skiftes. En slik regel er foreslått både i utredningen og i stortingsmeldingen.

Samboere har ikke gjensidig rettslig underholdsplikt, slik ektefeller har etter ekteskapsloven § 38. Dette kan tilsa at det ikke behøver å skje noe skifte ved etablering av samboerskap. På den annen side er det klart at mange samboerforhold rent faktisk fører til at partenes økonomi blandes. Det kan da være en klar ulempe at den ene (eller begge) sitter i uskiftet bo. I tillegg er begrunnelsen for å innføre en rett til uskifte nettopp at den gjenlevende har blitt alene og derved har behov for lovens vern. Inngår den gjenledende et nytt stabilt samboerforhold, brister denne forutsetningen til en viss grad (om ikke rettslig, så i hvert fall ofte faktisk). Et nytt samboerskap kan etter lovforslaget her også gi grunnlag for rett til minste arv eller uskifte dersom den nye samboeren dør først. Det kan være uheldig at en gjenlevende blir sittende i uskifte etter både en tidligere ektefelle eller samboer og en senere samboer.

Gode grunner kan derfor tale for en plikt til å skifte ved inngåelse av et nytt samboerskap. Departementet foreslår likevel ikke noen slik regel nå. Det kan bli vanskelig å sikre at en slik regel blir etterlevd i praksis. Offentlige myndigheter vil ikke uten videre kunne fange opp at en gjenlevende som sitter i uskifte, har gått inn i et nytt samboerskap, siden dette er et forhold som ikke involverer tingretten, vigselfmyndigheter eller andre myndigheter. En plikt til å skifte uskifteboet måtte derfor baseres for det første på at den gjenlevende er kjent med skifteplikten, og for det andre at vedkommende oppfyller en slik plikt selv om det ikke er noen offentlig instans som kontrollerer at den overholdes, eller minner om den. Skulle man gi en slik regel, vil departementet etter dette anta at den ofte ikke ville bli etterlevd.

De hensyn som taler for en plikt til å skifte hvis man inngår et nytt samboerskap, kan til en viss grad ivaretas med en rett for de andre arvingene til å kreve skifte hvis den gjenlevende blir samboer med en ny person. Departementet foreslår en regel om dette i § 24 annet ledd som et nytt annet punktum, som gjelder uskifte på grunnlag av ekteskap. For uskifte på grunnlag av samboerskap vil bestemmelsen få tilsvarende anvendelse gjennom henvisningen til uskiftereglene for ektefeller etter forslaget § 28 f. Den foreslåtte bestemmelsen gir arvingene en rett til å kreve skifte først når det nye samboerskapet har vart i to år, eller hvis samboerne har, har hatt eller venter barn sammen. Denne begrensningen har bakgrunn i at det nok kan variere hvor gjennomtenkt et nytt samboerskap er, og at det først og fremst er i de tilfeller der det

nye samboerskapet er nokså stabilt, at det er grunn til å innføre en rett for arvingene til å kunne kreve skifte.

Ved *inngåelse av nytt ekteskap* gjelder det som nevnt regler om skifteplikt etter tidligere ekteskap eller partnerskap etter ekteskapsloven § 8. Innføres det en adgang til å sitte i uskifte for samboere, ser departementet et behov for å sikre at også et slikt uskiftebo er skiftet før man inngår nytt ekteskap. Det vises til de hensyn som er nevnt foran vedrørende spørsmålet om skifteplikt ved etablering av nytt samboerskap. En plikt som nevnt kan innføres ved en utvidelse av reglene i ekteskapsloven § 8, og departementet har utformet et slikt endringsforslag.

De reglene som er foreslått her, vil innebære som en generell ordning etter ekteskapsloven at det er ordnet opp i arve- og skiftespørsmål i fellesbo etter tidligere partnere før det etableres et nytt formuesfellesskap med en ny ektefelle. Ved inngåelse av nytt samboerskap vil man – etter forslaget foran – derimot ikke ha noen tilsvarende plikt. For slike tilfeller der man sitter i uskiftet bo fra før, og etablerer nytt samboerskap, ser departementet behov for at det gis regler som hindrer at en og samme person kan bli sittende i to uskiftede bo samtidig. En slik situasjon kan bli meget uoversiktlig, og delingen av boene kan bli komplisert. Departementet foreslår på den bakgrunn en regel i lovforslaget § 28 c første ledd fjerde punktum om at den som allerede sitter i et uskiftet bo etter en tidligere ektefelle eller samboer, ikke også kan ta over eiendeler uskiftet etter en ny avdød samboer. Dette innebærer at den som sitter i uskifte etter en tidligere samboer eller ektefelle, og som ønsker å sikre seg en adgang til å sitte i uskifte med en ny samboer, må sørge for å skifte det første uskifteboet.

Tilsvarende foreslår departementet en regel i § 28 c første ledd femte punktum for tilfeller der det er den førstavdøde i samboerskapet som har sittet i uskiftet bo etter en tidligere ektefelle eller samboer. Ved dødsfallet skal dette uskifteboet skiftes, men for at det ikke skal oppstå tvil om forholdet mellom arverettigheter ved delingen av det første uskifteboet og den gjenlevende samboerens rett til å sitte i uskifte etter de foreslåtte reglene i § 28 c, foreslår departementet at det bare er eiendeler etter den førstavdøde som er skiftet, som kan tas over uskiftet i et nytt uskiftebo.

Departementet har ikke utformet egne saksbehandlingsregler for det tilfellet at det første uskifteboet ikke er skiftet på det tidspunktet den førstavdøde i samboerskapet dør, men der dette er ønskelig av hensyn til retten til å sitte i uskifte, jf. de foreslåtte reglene i § 28 c første ledd fjerde og femte punktum. Departementet ber om innspill fra høringsinstansene om behovet for slike regler, og hva man i så fall mener at reglene bør gå ut på.

9.3.7 Oppsummering

En rett til uskifte for samboere reiser mange rettslige spørsmål. Noen sentrale spørsmål er drøftet ovenfor. Lovforslaget går ut på at samboere med felles barn gis rett til å sitte i uskifte med felles bolig og innbo. Retten vil – på samme måte som for ektefeller – ikke gjelde hvis den avdøde samboeren hadde særskilte livsarvinger. Retten til uskifte vil

etter dette først og fremst ha betydning for å sikre den gjenlevende hvor fellesbarna allerede er myndige, eller for å sikre at den gjenlevende får rådighet over fellesboligen uten å blande inn overformynderiets forvaltning av arv til umyndige. Det byr imidlertid på visse utfordringer å utforme lovregler om uskifte for samboere, siden reglene ikke kan knyttes til et felleseiebo, slik man kan for ektefeller med felleseie. En begrensning av retten til uskifte til bolig og innbo reiser spørsmål om forholdet til den avdødes kreditorer, fordi det kan være vanskelig å finne en løsning som verken medfører et tyngende gjeldsansvar for den gjenlevende samboeren eller reduserer sikkerheten for avdødes kreditorer. Justisdepartementet tar gjerne imot høringsinstansenes synspunkter på disse utformingsmessige utfordringene og i hvilken grad de vil kunne skape problemer ved praktiseringen av eventuelle regler om uskifterett for samboere.

Lovteknisk har departementet foreløpig valgt å foreslå en uttrykkelig regulering av de viktigste spørsmålene som kan reise seg, mens det legges opp til at andre spørsmål skal kunne løses ved at reglene for ektefeller gis tilsvarende anvendelse for samboere, jf. lovforslaget § 28 f, eller ved å se regelverket i sammenheng. Å gi en fullstendig regulering er vanskelig å få til innenfor arvelovens rammer. Dette høringsnotatet berører videre i liten grad spørsmål knyttet til skifteprosessen. Departementet har her sett grunn til å avvente de forslag som måtte komme fra Skiftelovutvalget på dette området.

10. Behovet for innsynsrett for samboere

Forslag om rett til arv og uskifte for gjenlevende samboere reiser spørsmål om samboere bør gis den samme retten til innsyn i hverandres økonomi som ektefeller har etter ekteskapsloven § 39.

Samboerutvalget gikk i NOU 1999: 25 punkt 12.3.2 (s. 128-129) inn for en slik innsynsrett for samboere:

"Innsynsrett

Ektefeller har en lovbestemt rett til innsyn i hverandres økonomi, se ekteskapsloven § 39. Dersom en ektefelle ikke får slike opplysninger fra den andre ektefellen, kan vedkommende kreve opplysninger fra ligningsmyndigheter, institusjoner som driver finansieringsvirksomhet eller forsikringsvirksomhet og andre som har midler til forvaltning. Bestemmelsen har særlig betydning i forbindelse med skifte, idet ikke alle ektefeller i denne situasjonen ønsker å gi fullstendige opplysninger om sin økonomi til den andre. Hvis bestemmelsen ikke hadde gitt hver av ektefellene adgang til selv å innhente opplysninger, måtte vedkommende anlagt sak for domstolen for å få tilgang på opplysningene. Samboere har ingen slik innsynsrett og er derfor avhengig av å anlegge sak hvis opplysningene ikke gis frivillig.

Utvalgets flertall mener at gode grunner taler for at en innsynsrett i hverandres økonomi innføres også for samboere. En slik innsynsrett har ikke så stor praktisk betydning i seg selv, men vil bidra til å gjøre andre rettigheter utvalget foreslår, mer reelle. Utvalgets flertall kan ikke se tungtveiende grunner for at en samboer skal kunne nekte den andre samboeren innsyn i sin økonomi. Innsynsrett vil ha betydning både i forhold til avtaler partene kan ha inngått, for å

kontrollere rådighetsbegrensningene som er foreslått ovenfor og ved delingen i forbindelse med samlivsbrudd, se nedenfor. Utvalgets flertall foreslår derfor at innsynsretten skal gjelde både under samboerskapet og i forbindelse med opphør av samboerskapet. Innsynsretten bør utformes på samme måte for samboere som for ektefeller, det vil si etter mønster av ekteskapsloven § 39.

Utvalgets flertall foreslår at regler om innsynsrett tas inn i det foreslåtte nye kapitlet i husstandsfellesskapsloven om samboere. Forslaget bygger på samme forutsetninger som nevnt ovenfor under flertallets forslag om rådighetsbegrensninger. Dette innebærer at samboerne enten må ha eller vente felles barn, eller at de har levd sammen i minst to år.”

Departementet antar at en innsynsrett for samboere har gode grunner for seg. En slik innsynsrett vil kunne understøtte den redelighet og åpenhet man naturlig vil kunne forvente mellom mennesker i et stabilt samliv.

Spørsmålet er imidlertid hvilken avgrensning av innsynsretten som vil være best egnet i forhold til de reglene om arv og uskifte som foreslås her. Det finnes ikke regler som generelt angir når et samboerskap skal anses etablert. Et felles samboerregister kunne eventuelt løst dette problemet. Et annet spørsmål er hvordan den som skal gi innsyn, skal kunne vite om personen som krever innsyn, har rett til dette. Det er mulig at en dokumentasjon av folkeregistrert adresse ofte vil kunne være tilstrekkelig, men man kan neppe basere en regel på dette. Det er heller ikke ønskelig at samboere må drive en utstrakt ”bevisføring” overfor banker og ligningskontor mv. for å få de ønskede opplysningene.

Et alternativ vil være å gi en samboer som vurderer å overta felles bolig og innbo uskiftet, rett til innsyn i den avdødes økonomiske forhold i perioden fra dødsfallet til fristen for å begjære uskifteattest går ut. Forslaget om innsynsrett må her ses i sammenheng med at den gjenlevende samboeren etter forslaget her vil være ansvarlig for hele eller deler av den avdødes gjeld, jf. lovforslaget § 28 d og drøftelsen under punkt 9.3.5. Samtidig vil den gjenlevende uansett ha mulighet til å få nødvendige opplysninger ved at det utstedes et proklama. Spørsmålet er om en innsynsrett i tråd med dette har særlig verdi i tillegg til proklamareglene og en eventuell mulighet til å få en skifteattest med formuesfullmakt utstedt av retten. En formuesfullmakt vil man typisk kunne bruke overfor bank, likningskontor mv. for å få relevante opplysninger om den avdødes økonomi.

Departementet ber om høringsinstansenes syn på behovet for å etablere en innsynsrett for samboere og vilkårene for og omfanget av den. Løsningen etter lovforslaget er basert på rett til innsyn i forbindelse med mulig etablering av uskifte, se § 28 g tredje ledd.

11. Økonomiske og administrative konsekvenser

Etter lovforslaget her vil de rettigheter arveloven gir ektefeller, delvis også gjelde for samboere. Dette vil styrke samboeres stilling og gjøre en gjenlevende samboer mindre

utsatt for vanskeligheter av økonomisk og annen art i en sårbar situasjon etter førstavdødes bortgang. Det er rimelig å anta at dette vil i en viss grad redusere etterspørselen etter offentlige hjelpetiltak. Det er også grunn til å anta at dette vil bety mer til fordel for gjenlevende samboer enn den ulempe som førstavdødes (andre) arvinger vil få av den reduksjon eller utsettelse av arven som forslaget medfører.

Den foreslåtte utvidelsen av kretsen av rettighetssubjekter kan føre til flere rettsvister. Slike tvister kan både gjelde spørsmålet om vilkårene for å gjøre rettighetene gjeldende er oppfylt og omfanget av retten. For samboere uten felles barn vil det for eksempel kunne oppstå tvister om kravet om fem års samboerskap er oppfylt. Det er likevel vanskelig å anslå omfanget av en eventuell økning i antall rettsvister. Retten til uskifte for en større gruppe vil også gi noe merarbeid for tingrettene i forbindelse med utstedelse av uskifteattest mv.

Departementet legger til grunn at forslaget likevel ikke vil få økonomiske eller administrative konsekvenser av særlig betydning for det offentlige.

12. Merknader til de enkelte bestemmelsene i lovforslaget

12.1 Merknader til endringene i arveloven

Til endringen av overskriften til kapittel III

Det foreslås at nye regler om rett til arv og til å sitte i uskifte for samboere tas inn i et nytt kapittel III A i arveloven. Som følge av dette foreslås det en endring av overskriften til kapittel III for å få frem at dette kapitlet gjelder uskifte for ektefeller.

Til § 24 annet ledd annet punktum

Bestemmelsen gjelder uskifte på grunnlag av ekteskap og gir en arving rett til å kreve skifte av uskifteboet hvis den gjenlevende ektefellen etablerer samboerskap med en ny partner og dette samboerskapet har vart i to år eller mer, eller samboerne har, har hatt eller venter barn sammen. Gjennom den generelle henvisningen til kapittel III i forslaget til ny § 28 f får bestemmelsen tilsvarende anvendelse for uskiftebo som har grunnlag i samboerskap. Når det gjelder hva som ligger i "samboerskap", og vilkår knyttet til samboerskapets lengde og felles barn, vises til merknadene til §§ 28 a og 28 b. Om begrunnelsen for bestemmelsen, se punkt 9.3.6.

Til § 28 a

Reglene om rett til arv og uskifte for samboere foreslås plassert samlet i et nytt kapittel III A i arveloven. I § 28 a er det foreslått en ny bestemmelse som definerer samboerbegrepet i loven. Retten til arv og uskifte etter lovforslaget knytter seg til dette begrepet, men både etter § 28 b om arv og etter § 28 c om uskifte må enkelte ytterligere vilkår være oppfylt. Av redaksjonelle og språklige grunner er definisjonen av samboer knyttet til en definisjon av samboerskap.

Begrepet "samboerskap" omfatter ikke større bofellesskap, som for eksempel kollektiv. Samboerskap i lovens forstand kan bare ha to deltakere. Dette innebærer at en person

ikke kan være samboer med flere samtidig. Etter omstendighetene kan likevel samboerskap mellom to personer innenfor et større bofellesskap omfattes, for eksempel dersom flere samboerpar bor i et hus der de deler fellesarealer. Dette beror på om de øvrige vilkårene er oppfylt.

Forslaget stiller ikke krav til kjønn. Partene i samboerskapet kan både ha samme kjønn og motsatt kjønn.

Kravet om at partene "lever saman" innebærer at de må være permanent bosatt i samme husstand. Dette er likevel ikke til hinder for at samboere i lengre perioder for eksempel kan bo på hybel for å ta utdanning eller arbeid utenfor hjemmet eller hjemplassen. Det er ikke noe formelt krav at de er folkeregistrert på samme adresse. Er de ikke det, vil det normalt være nødvendig med sterkere holdepunkter av annen art for å anse partene for å ha "levd sammen".

Det er et vilkår at partene skal være minst 18 år. Selv om mindreårige kan få tillatelse etter ekteskapsloven, bør det etter departementets syn være en aldersgrense på 18 år for når samboerskapet skal kunne få arverettslige konsekvenser. Frem til myndighetsalderen vil foreldrene eller andre foresatte være den mindreåriges verge, og vedkommende vil normalt fortsatt ha tydelige bånd til foreldrehjemmet.

Kravet om at vedkommende skal være ugift, ikke registrert partner og ikke samboer med noen annen, innebærer at det i lovens forstand ikke vil være mulig å etablere et samboerskap mens man fortsatt lever i et etablert forhold med en annen person. Samboerskap i lovens forstand kan derfor først etableres fra det tidspunkt parten(e) er formelt skilt eller det andre samlivet er opphørt.

Det stilles videre krav om at samboerskapet skal være ekteskapslignende. Dette innebærer for det første at det er etablert et parforhold, og for det annet at paret har innrettet seg "ekteskapslignende". Om dette kravet er oppfylt, vil bero på en helhetsvurdering. På det formuerettslige området vil det normalt innebære at partene i en viss utstrekning har felles økonomi, eller at de har visse forutsetninger om å ivareta hverandres behov også på det økonomiske området over tid. I praksis vil et ekteskapslignende forhold gjerne innebære at partene har (eller iallfall har hatt) et seksuelt forhold til hverandre, men vurderingen av om lovens krav til "ekteskapslignende forhold" er oppfylt, bør skje uten å gå inn på partenes seksuelle forhold.

Samboerbegrepet er for øvrig nærmere behandlet i punkt 7.

Samboerskap etter bestemmelsen er et snevrere begrep enn husstandsfellesskap etter husstandsfellesskapsloven. Par som ikke omfattes av den foreslåtte definisjonen i arveloven, kan derfor være omfattet av husstandsfellesskapslovens regler.

Til § 28 b

§ 28 b gjelder rett til arv på grunnlag av samboerskap. For mer prinsipielle vurderinger vises til punkt 8.

Bestemmelsen gir en samboer rett til arv etter den førstavdøde samboeren dersom samboerskapet har vart minst de siste fem årene før dødsfallet, eller dersom de har, har hatt eller venter felles barn, jf. *første ledd*. Alternativet "felles barn" får bare betydning i heterofile samboerskap. Om barnet er felles, vil bero på fastsettingen av hvem som er far (og mor) etter barneloven.

For kravet om minst fem års samboerforhold er utgangspunktet at samboerskapet må ha vært sammenhengende i disse fem årene. Samboerskapet må regnes som sammenhengende selv om partene i perioder er atskilt pga. arbeidssted (f.eks. langtidspendling) eller utdanning, når de bor sammen med jevne mellomrom. Der samhörigheten og dermed samlivet går i oppløsning under slike fravær, kan det imidlertid oppstå tvilsomme grensespørsmål. Hvis samlivet blir gjenopptatt etter et slikt kortvarig avbrudd, kan hele tiden regnes med når det vurderes om femårskravet er oppfylt.

Dette er i samsvar med vurderingene i Samboerutvalgets utredning kap. 12.1, der det uttales på s. 123:

"To personer som vanligvis lever sammen, men som midlertidig lever adskilt på grunn av utdanning eller arbeid, bør regnes som samboere. En student som har hybel eller leilighet på studiestedet, men lever i et parforhold med en person av annet kjønn i helger og studieferier, må således regnes som samboer. Slik er også situasjonen for mange ektepar."

Videre uttales det på s. 124:

"Korte avbrudd må aksepteres. Også når par som har levd sammen i minst to år, senere lever adskilt fordi den ene for eksempel er på institusjon, må dette kunne regnes som stabilt samliv."

Departementet mener dette uten videre bør legges til grunn for eldre par som har minst fem års samboerskap før den ene flytter varig på institusjon. Også der partene har levd sammen i kortere tid (eventuelt medregnet kortvarige institusjonsopphold) før den ene blir varig innlagt, bør institusjonstiden regnes med. Reelt er det neppe grunn til å innføre en arverett for en gjenlevende samboer som selv er varig innlagt i institusjon, men det er neppe grunn til å komplisere regelverket med en særregel for dette tilfellet.

Samboerskapet må bestå på det tidspunktet den første samboeren dør. Dersom partene på et tidligere tidspunkt har bodd sammen i mer enn fem år, er ikke dette kravet oppfylt. Det må bero på en alminnelig bevisvurdering om kravet om mer enn fem års samboerskap er tilfredsstilt. Den samboeren som gjør gjeldende et krav, må godtgjøre at det rettslige grunnlaget for kravet er oppfylt.

Når det gjelder alternativet om felles barn, vises for øvrig til drøftelsen i punkt 8.3.

Annet ledd gjelder adgangen til å fastsette begrensninger i retten til arv ved testament. Etter mønster av bestemmelsen i § 7 første ledd første og annet punktum er det tatt inn et krav om at samboeren må kjenne til en slik testamentsbestemmelse for at vedkommendes arverett skal kunne begrenses på denne måten, med mindre det er umulig eller urimelig vanskelig å varsle vedkommende. Dette unntaket kan få betydning f. eks. i forhold til en mentalt redusert samboer innlagt på institusjon. Bestemmelsen sier ikke noe om adgangen til å fastsette i testament at den gjenlevende skal ha rett til en større arveandel enn det som følger av loven. Dette følger av de alminnelige reglene om testasjonsfrihet, jf. likevel begrensningene som følger av pliktdelsreglene i arveloven kapittel IV.

Tredje ledd slår fast at den gjenlevende samboeren må velge mellom å ta arv etter førstavdøde og å benytte eventuell rett til å sitte i uskifte etter lovforslaget § 28 c. Se punkt 9.3.4. Dersom den gjenlevende blir sittende i uskifte i hele sin levetid, vil vedkommende ikke ta arv. Skifter den gjenlevende med den avdødes arvinger i levende live, vil den gjenlevende derimot ha rett til arv. Viser det seg da at nettoen i uskifteboet ikke overstiger 4 G, vil den gjenlevende ta hele uskifteboet i arv, men har ikke krav på tilbakeføring av arv som de øvrige arvingene har mottatt i form av verdier som ikke gikk inn i uskifteboet.

Til § 28 c

Bestemmelsen gjelder rett til å sitte i uskifte for samboere. Se punkt 9 for prinsipielle drøftelser. Regler om gjeldsansvar, rådighet over uskifteboet og enkelte saksbehandlingsregler følger av lovforslaget §§ 28 d til 28 f.

Når det gjelder samboerbegrepet, vises til § 28 a og merknaden til denne bestemmelsen.

Første ledd første punktum gir hovedregelen om en gjenlevende samboers rett til å sitte i uskifte med felles bolig og innbo. Retten gjelder bare for samboer som har, har hatt eller venter felles barn med den avdøde, se punkt 9.3.1. Hadde avdøde særskilt livsarving, må likevel denne livsarvingen samtykke for at den gjenlevende skal ha rett til å sitte i uskifte, jf. henvisningen til § 10 i *annet punktum*.

”Felles bustad” vil være den faste boligen samboerne hadde sammen da den første av dem døde. Bestemmelsen må tolkes i lys av formålet, som er å sikre den gjenlevende mulighet til å opprettholde sin levestandard og hindre at den gjenlevende må flytte som følge av samboerens død. Retten til å overta eiendeler uskiftet etter bestemmelsen omfatter ikke fritidsbolig. Det samme gjelder eventuelle andre boliger samboerne har hatt, for eksempel pendlerbolig. Uttrykket ”innbu” omfatter det innboet som følger den faste boligen. Det må trekkes en grense mot ting som er til den gjenlevendes personlige bruk. Dette kan for eksempel være klær, smykker og forskjellige former for hjelpemidler.

Tredje punktum åpner for at også andre eiendeler enn felles bolig og innbo kan tas over uskiftet. Dette forutsetter at en slik rett er fastsatt i testament, eller at arvingene samtykker. Se punktene 9.3.3 og 9.3.4.

Når det gjelder *fjerde og femte punktum*, vises til punkt 9.3.6.

Det følger av *annet ledd* at retten for den andre samboeren til å sitte i uskifte kan begrenses ved testament. Bestemmelsen krever at den andre samboeren må være varslet om en slik testamentsbestemmelse, se merknaden til § 28 b annet ledd om den tilsvarende bestemmelsen der. Se ellers punkt 9.3.3.

Tredje ledd har en parallell i arveloven § 17. Etter lovforslaget vil det som den gjenlevende samboeren erverver og som knytter seg til de formuesgoder som uskifteboet omfatter, gå inn i uskifteboet. Nytt innbo som tilføres boligen og midler brukt til vedlikehold eller oppussing av boligen vil for eksempel gå inn som en del av uskifteboet, se nærmere punkt 9.3.5. Bestemmelsen vil også gjelde for uskiftebo som omfatter andre eiendeler enn felles bolig og innbo, se første ledd tredje punktum. Er retten til å sitte i uskifte utvidet ved testament, kan det likevel være at testamentet gir grunnlag for en annen løsning. Bestemmelsen er heller ikke til hinder for at arvingene samtykker i at andre eiendeler går inn i uskifteboet.

Til § 28 d

Paragrafen gjelder den gjenlevendes ansvar for gjeld og er nærmere behandlet i punkt 9.3.5. Også denne bestemmelsen vil gjelde også for uskiftebo som etter § 28 c første ledd tredje punktum omfatter andre eiendeler enn felles bolig og innbo.

Hvis det blir fastsatt at ansvaret for gjelden skal fordeles forholdsmessig, slik *tredje punktum* åpner for, vil det være behov for å dokumentere verdien av alle eiendeler etter den avdøde, også eiendeler som ikke skal tas over uskiftet, siden det vil være verdiforholdet mellom eiendeler som omfattes av uskifteboet, og eiendeler som skal skiftes, som blir avgjørende for gjeldsansvaret. Regelen i § 28 g første ledd andre til fjerde punktum er derfor gitt tilsvarende anvendelse.

Til § 28 e

Paragrafen gjelder delingen av uskifteboet. I *første punktum* foreslås en regel om verdimessig deling av boet. Bestemmelsen slår fast at boet skal deles i forhold til verdien av hver av samboernes eiendeler på det tidspunktet boet ble tatt over uskiftet. Dette betyr at dersom den ene samboerens eiendeler i uskifteboet utgjorde 40 prosent av uskifteboet da dette ble etablert, mens den andre samboerens eiendeler utgjorde 60 prosent, er det dette forholdet som skal være avgjørende for den verdimessige delingen av boet når det skal skiftes mellom de to samboernes arvinger eller mellom den gjenlevende samboeren og arvingene etter den førstavedøde. Dette gjelder uavhengig av om enkelte eiendeler i boet har steget mer eller mindre i verdi enn andre eiendeler i boet. Bestemmelsen vil gjelde både for uskiftebo som omfatter felles bolig og innbo, og

for uskiftebo som etter testament eller samtykke fra arvingene omfatter (også) andre eiendeler, jf. § 28 c første ledd tredje punktum. Se for øvrig punkt 9.3.5.

Annet punktum har sammenheng med § 28 b tredje ledd. *Tredje punktum* gir skifteloven kapittel 10 om fordelingen av de enkelte eiendeler tilsvarende anvendelse. Det er presisert at reglene der om gjenlevende ektefeller vil gjelde tilsvarende for gjenlevende samboere. Reglene i § 63 annet og tredje ledd om en gjenlevende ektefelles rett til å få lagt ut boligeiendom på sin lodd er det likevel gjort unntak for.

Til § 28 f

Paragrafen fastsetter at reglene om uskifte på grunnlag av ekteskap skal utfylle reglene om uskifte på grunnlag av samboerskap så langt de passer. Dette innebærer blant annet at reglene om retten til å råde over boet i § 18 annet ledd og § 19 også gjelder for uskifte på grunnlag av samboerskap. Det samme gjelder reglene om retten til å gi arveoppgjør i § 21, i hvilken utstrekning den førstavedes arvinger tar arv etter § 22, bortfall av rett til å sitte i uskifte etter § 23, rett til å kreve skifte i §§ 24 og 25 og vederlag som følge av vanskjøtsel mv. i § 27. Også andre regler i kapittel III vil få anvendelse. Siden kapittel III på enkelte punkter har forskjellige regler for felleseie og særeie, presiserer *annet punktum* at i de tilfeller det er gitt særlige regler for ektefeller med særeie, er det disse reglene som gjelder for uskifte på grunnlag av samboerskap. Bakgrunnen for dette er at for samboere er reglene om ektefeller med særeie mer parallelle enn reglene om ektefeller med felleseie.

Til § 28 g

§ 28 g har enkelte saksbehandlingsregler for samboere som ønsker å sitte i uskifte.

I *første ledd første punktum* er det gitt en tilsvarende regel for samboere som det som følger av arveloven § 14 første ledd for ektefeller.

Annet til fjerde punktum må ses på bakgrunn av delingsregelen i § 28 e første punktum. Denne regelen gjør det nødvendig å dokumentere fra begynnelsen verdien av de eiendeler fra hver av samboerne som skal gå inn i uskifteboet. Bestemmelsen svarer til det som gjelder for ektefeller med særeie etter arveloven § 14 annet ledd.

Etter *annet ledd* er skifteloven § 89 gitt tilsvarende anvendelse for samboer-uskiftene.

Etter *tredje ledd første punktum* kan en samboer som vurderer å overta boet uskiftet, kreve opplysninger om den avdøde samboerens økonomiske forhold, se punkt 10. Bestemmelsen vil ikke gjelde generelt, men bare i tilknytning til vurderingen av om felles bolig og/eller innbo skal overtas uskiftet. I praksis innebærer det at den vil gjelde fra den ene samboeren er død og frem til det erklæres uskifte, fristen for å begjære uskifte er utløpt eller boet skiftes dersom det skjer først. Den gjenlevende samboeren vil etter § 28 d annet punktum ha adgang til å utstede proklama, og bestemmelsen må ses i sammenheng med dette.

Bestemmelsene i *annet og tredje punktum* er utformet etter mønster av ekteskapsloven § 39 og skal forstås på samme måte. I *fjerde punktum* er det foreslått en forskriftshjemmel. Det antas at det kan være behov for å gi nærmere regler blant annet om eventuelle krav til dokumentasjon for å få utlevert opplysningene dersom det blir gitt regler om innsyn.

12.2 Merknader til endringen i ekteskapsloven

Til § 8 nytt femte ledd

Bestemmelsen innebærer at et uskiftet bo etter en tidligere samboer skal være skiftet før det kan inngås nytt ekteskap. Se punkt 9.3.6 om begrunnelsen for bestemmelsen.

12.3 Merknader til endringen i tvangsfullbyrdelsesloven

Til tvangsfullbyrdelsesloven § 7-13:

Tredje ledd første punktum er endret. Av endringen fremgår det at regelen vil gjelde for saksøkte som lever i ekteskapslignende forhold når samboerskapet enten har vart i minst to år, eller samboerne har, har hatt, eller venter barn sammen. Se nærmere punkt 7.5.

12.4 Merknader til ikrafttreddes- og overgangsreglene

Det foreslås i *nr. 1* at loven skal gjelde fra den tid Kongen bestemmer. Departementet antar at det bør gå noe tid fra vedtakelsen av loven og til den trer i kraft, slik at samboere som ønsker å opprette testament som fraviker lovens normalløsning, får noe tid på seg til å ordne dette.

Overgangsregelen i *nr. 2* innebærer at de nye reglene i arveloven om rett til arv og uskifte bare vil gjelde der arvelateren dør etter tidspunktet for ikrafttredelse av loven. I *nr. 3* er det foreslått en overgangsregel for endringen av ekteskapsloven § 8 om skifteplikt forut for inngåelse av nytt ekteskap. Etter bestemmelsen vil det være utstedelse av attesten om at ekteskapsvilkårene er prøvet etter ekteskapsloven § 10, som er avgjørende for om den nye regelen får anvendelse eller ikke.

12.5 Merknader til endringen av forskrift om standardisert erstatning etter lov om yrkesskadeforsikring

Det foreslås en endring av ordlyden i § 6-1 tredje ledd. I kravet i første strekpunkt om at partene har hatt samme bolig de siste to år, er vilkåret om at de er registrert på samme adresse i Folkeregisteret, sløyfet. Registreringen i Folkeregisteret vil etter dette være et moment som det vil være relevant å legge vekt på, men det er ikke et absolutt krav.

13. Lovforslag

I

I lov 3. mars 1972 nr. 5 om arv m.m. gjøres følgende endringer:

Overskriften til kapittel III skal lyde:

Kapittel III. Rett til uskifte på grunnlag av ekteskap

§ 24 annet ledd annet punktum skal lyde:

Ein arving kan òg krevje skifte av buet når den attlevande ektemaken inngår sambuarskap (jf. § 28 a) og sambuarskapet har vart i meir enn to år, eller sambuarane har, har hatt eller ventar barn saman.

Etter § 28 skal nytt kapittel III A med nye §§ 28 a til 28 g lyde:

Kapittel III A. Rett til arv og uskifte på grunnlag av sambuarskap

§ 28 a. Med sambuarskap i lova her reknar ein at to personar over 18 år, som korkje er gift, registrert partner eller sambuar med andre, lever saman i eit ekteskapsliknande forhold. Partane i sambuarskapet skal reknast som sambuarar.

§ 28 b. Den som har vore sambuar med den avdøde i minst dei siste fem åra før dødsfallet, har rett til arv svarande til 4 gonger grunnbeløpet i folketrygda ved dødsfallet, også om det er livsarvingar etter arvelataren. Same retten har den som var sambuar med den avdøde ved dødsfallet, og som har, har hatt eller ventar barn med den avdøde.

Sambuaren sin rett til arv etter første ledd kan berre avgrensast ved testament som han eller ho har fått kunnskap om før arvelataren døydd. Vilåret om at den attlevande sambuaren må ha fått kunnskap om testamentet, gjeld likevel ikkje dersom det var umogeleg eller det etter tilhøva ville vere urimeleg vanskeleg å varsle han eller henne.

Nyttar ein sambuar retten til uskifte etter § 28 c, skal det berre reknast med arv frå den førstavdøde til den lengstlevande sambuaren etter første ledd dersom uskiftebuet blir skift med dei andre arvingane til den førstavdøde medan den lengstlevande sambuaren lever.

§ 28 c. Den som var sambuar med den avdøde ved dødsfallet, og som har, har hatt eller ventar barn med den avdøde, har rett til å ta over felles bustad og innbu som den avdøde åtte, uskift med den avdøde sine andre arvingar etter lova. Hadde den avdøde særskilt livsarving, gjeld likevel § 10 tilsvarande. Den attlevande kan ta over også andre eigedelar uskift enn det som er nemnt i første punktum, dersom det er fastsett i testament eller arvingane samtykkjer. Den attlevande kan likevel ikkje ta over eigedelar uskift etter første til tredje punktum dersom han eller ho allereie sit i uskift bu etter ein tidlegare sambuar eller ektemake. Dersom den avdøde satt i uskift bu etter ein tidlegare sambuar eller ektemake, kan den attlevande heller ikkje ta over eigedelar frå det første uskifteboet før dette buet er skift.

Sambuaren sin rett til å sitte i uskifte kan berre avgrensast ved testament som han eller ho har fått kunnskap om før arvelataren døydd. Vilåret om at den attlevande sambuaren må ha fått kunnskap om testamentet, gjeld likevel ikkje dersom det var umogeleg eller det etter tilhøva ville vere urimeleg vanskeleg å varsle han eller henne.

Alt den attlevande sambuaren er eller blir eigar av som høyrer naturleg saman med dei eigedelane han eller ho har tatt over uskift, går inn i uskiftebuet.

§ 28 d. Den attlevande sambuaren som tar over bustad og innbu uskift etter § 28 c, blir personleg ansvarleg for skyldnader som kvilte på den avdøde, med unntak av skyldnader som ved dødsfallet var sikra med pant i eigedelar som ikkje skal vere omfatta av uskiftebuet. Han eller ho kan utferde proklama etter kapittel 12 i skiftelova. Den attlevande sambuaren kan likevel før han eller ho tar over buet uskift krevje at tingretten fastset at ansvaret for skyldnadene skal delast med dei andre arvingane i høve til verdien av eigedelane etter den avdøde i og utanfor uskiftebuet. I så fall gjeld reglane i § 28 g første ledd andre til fjerde punktum tilsvarande for fastsetjing av verditilhøvet av eigedelane i og utanfor uskiftebuet.

§ 28 e. Ved skifte mellom arvingane til den førstavdøde og den lengstlevande eller arvingane til den lengstlevande skal uskiftebuet delast i høve til verdien av kvar av sambuarane sine eigedelar i uskiftebuet på den tida då uskiftet tok til. Blir buet skift medan den lengstlevande sambuaren lever, har den lengstlevande sambuaren rett til arv etter § 28 b i tillegg til sin eigen part. Skiftelova kapittel 10, derunder reglane for ektemakar, gjeld tilsvarande, med unntak av § 63 andre og tredje ledd.

§ 28 f. Reglane i kapittel III gjeld så langt dei passar for uskifte på grunnlag av sambuarskap. Der det er gitt særlege reglar for ektepar med særeige, gjeld reglane for særeige.

§ 28 g. Ein attlevande sambuar som vil nytte retten til uskifte, skal innan 60 dagar etter dødsfallet, jf. skiftelova § 81, sende melding til tingretten med opplysing om namn og alder på arvingane og om oppholdsstaden deira og dessutan ei summarisk oppgåve over eigedelar og gjeld for seg sjølv og for den avdøde sambuaren. Den attlevande sambuaren og arvingane kan gjere avtale om verditilhøvet av eigedelane i uskiftebuet etter den avdøde og den attlevande, jf. § 28 e første punktum, som skal leggjast ved meldinga til tingretten. Har det ikkje late seg gjera å få til ein slik avtale, skal den attlevande sambuaren i staden la det bli halde registrering og verdsetjing gjennom tingretten. § 14 andre ledd tredje og fjerde punktum gjeld tilsvarande.

Retten skal skrive ut uskifteattest i samsvar med skiftelova § 89.

Ein sambuar som har rett til å overta felles bustad og innbu uskift, kan krevje dei opplysingane som er nødvendige for å vurdere den økonomiske stillinga til den avdøde. For dette formålet kan ein sambuar krevje at likningsmyndigheitene gir opplysingar om eller kopi av sjølvmelding og likning for den andre sambuaren. Ein sambuar kan også krevje opplysingar av selskap, føretak eller andre institusjonar som driv finansieringsverksemd eller forsikringsverksemd, og av andre som har midlar til forvaltning. Kongen kan gi forskrifter til utfylling av denne paragrafen.

II

I lov 4. juli 1991 nr. 47 om ekteskap skal § 8 nytt femte ledd lyde:

Første, annet og fjerde ledd gjelder tilsvarende for den som har sittet i uskiftet bo etter en tidligere samboer etter arveloven § 28 c.

Nåværende femte ledd blir nytt sjette ledd.

III

I lov 26. juni 1992 nr. 86 om tvangsfullbyrdelse og midlertidig sikring skal § 7-13 tredje ledd lyde:

Dersom saksøkte er gift eller lever i et ekteskapslignende forhold *som har vart i minst to år, eller hvor samboeren har, har hatt eller venter barn med saksøkte*, kan utlegg tas i en ideell halvdel av felles bolig ervervet under samlivet, hvis ikke et annet eierforhold blir sannsynliggjort. At bare den ene part er registrert eller meldt som eier, er ikke i seg selv tilstrekkelig til å sannsynliggjøre partens enerett.

IV

1. Loven gjelder fra den tid Kongen bestemmer.
2. Reglene i avsnitt I gjelder for rett til arv og uskifte etter arvelater som dør etter at loven her er satt i kraft.
3. Endringen av ekteskapsloven § 8 i avsnitt II gjelder ikke når det er utstedt attest om at ekteskapsvilkårene er prøvet etter ekteskapsloven § 10 før lovens ikrafttredelse.

14. Forskriftsendring

I

I forskrift 21. desember 1990 nr. 1027 skal § 6-1 tredje ledd lyde:

Som samboer etter første ledd regnes

- person som avdøde har levet sammen med i ekteskapslignende forhold *hvis de to har hatt samme bolig de siste to årene, eller*
- person som hadde felles barn og felles bolig med avdøde.